

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
Інститут філології та журналістики
Кафедра соціальних комунікацій

Наталія Шульська

**СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА.
СИНТАКСИС СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ**

Навчально-методичні матеріали

Луцьк 2014

УДК 811.161.2'367. 335 (072)
ББК 81.411.1–92.22
Ш 95

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 9 від 22 травня 2013 р.).

Рецензенти:

Громик Ю. В. – канд. філол. наук, доц. кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Зінчук Р. С. – канд. філол. наук, ст. викл. кафедри соціальних комунікацій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Шульська Н. М.

Ш 95 Сучасна українська мова. Синтаксис складного речення : навчально-методичні матеріали для студентів II курсу напрямів підготовки «Видавнича справа та редагування» і «Журналістика». – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – 54 с.

Навчально-методичні матеріали репрезентують комплексне вивчення синтаксису складного речення за теоретичним, творчо-практичним, самостійно-індивідуальним, культурологічним блоками. За темами подано систему завдань до практичних занять, самостійної, індивідуальної, модульної роботи, запропоновано можливі зразки їхнього виконання.

Видання призначене для студентів напрямів підготовки «Видавнича справа та редагування» і «Журналістика».

ББК 81.411.1–92.22
УДК 811.161.2'367. 335 (072)

© Шульська Н. М., 2014
© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

У ході викладання навчальних дисциплін «Сучасна українська мова» («Українська мова в ЗМК») для студентів напрямів підготовки «Видавнича справа та редагування» і «Журналістика» важливо акцентувати не лише на засвоєнні базових понять із сучасної української мови, а й формуванні лінгвістичних навичок і мовленнєвої культури майбутнього фахівця видавничого чи журналістського профілю. Вивчення мовних норм необхідно здійснювати безпосередньо на «живих» мас-медійних текстах, редакторсько-видавничих матеріалах, усвідомлюючи місію комунікативної, репрезентативної, культуроносної функцій рідної мови в сучасних ЗМК. На основі питомого потенціалу українського слова можливо розвивати креативні задатки майбутнього журналіста. Фахівець із видавничої справи та редагування повинен бути обізнаним із лінгвістичними нормами на всіх мовних рівнях, аби формувати правильну текстову картину, покращуючи мовну ситуацію в підготовці видань.

Змістовий модуль *«Синтаксис складного речення. Способи відтворення чужого мовлення в сучасній українській мові»* – завершальна ланка у вивченні синтаксису студентами напрямів підготовки «Видавнича справа та редагування» і «Журналістика», зокрема, а також навчальних курсів «Сучасна українська мова», «Українська мова у ЗМК» загалом. Синтаксичний ярус – кінцевий рівень мовної структури, тому всебічне вивчення цього розділу граматики сприяє закріпленню в студентів попередньо набутих знань із фонетики, лексикології, словотвору, морфології, а також ще глибшому засвоєнню словниково-граматичних та інформаційних можливостей мови як найважливішого засобу людської комунікації.

Із метою формування у студентів ґрунтовної фахової підготовки із сучасної української мови (синтаксису), розвитку практичних навичок, творчих задатків у майбутніх журналістів і редакторів, позитивних морально-культурних орієнтирів, увесь навчально-методичний матеріал цього змістового модуля розподілений на такі окремі блоки:

Теоретичний блок, що охоплює лекційний курс і передбачає засвоєння основних теоретичних ідей, які найповніше відображають сучасний стан синтаксичної науки про складне речення (складносурядне і складнопідрядне, безсполучникове, багатокomпонентне), а також засоби передачі чужого мовлення (пряму і непряму мову, цитування, діалог) тощо з орієнтацією на вивчення цих синтаксичних явищ через засоби масової комунікації. Важливо актуалізувати і на стилістичних функціях складних синтаксичних конструкцій і способів передачі чужого мовлення у публіцистичних текстах.

Творчо-практичний блок, що включає вироблення у студентів навичок лінгвістичного редакторського аналізу журналістського тексту, уміння творчо застосувати набуті знання на практиці. Окрім виконання різноманітних тренувальних вправ на закріплення вивченого теоретичного матеріалу, трансформування синтаксичних конструкцій, складання схем речень, редагування текстів, студенти повинні вміти виконувати

дослідницькі і творчі завдання. Так, у цьому навчально-методичному блоці заплановано власний підбір студентами із сучасних медіа відповідних прикладів до конкретного мовного явища (наприклад, заголовків, різноманітних синтаксичних конструкцій тощо), а також написання різного роду журналістських матеріалів із використанням певних синтаксичних схем і явищ. Важлива складова практичної діяльності студентів – аналіз синтаксичних анормативів в українських ЗМІ, зокрема неправильне вживання складних речень, помилки у передачі чужого мовлення тощо.

Індивідуально-самостійний блок. Індивідуальна та самостійна робота студентів – невід’ємний компонент у засвоєнні цього змістового модуля. *Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ)*, яке передбачене до всього курсу і яке має виконати кожен студент індивідуально, включає комплексний синтаксичний аналіз будь-якого сучасного періодичного видання в друкованому чи електронному варіанті за певний період.

Самостійна робота наявна при вивченні кожної теми цього змістового модуля. Вона спрямована на оволодіння як додатковим матеріалом, що не був поданий у лекційному курсі, так і на розвиток у студентів самостійних пошукових навичок чи творчих задатків. Зазвичай самостійні завдання передбачають підготовку невеликих повідомлень (за можливістю озвучення їх перед аудиторією) до 5–8 хв. дослідницького характеру (наприклад, простежити частотність уживання відповідних синтаксичних одиниць у текстах журналістів, охарактеризувати синтаксичні особливості заголовкового комплексу тощо), а також написання власних есе із використанням зазначених синтаксичних конструкцій. Інколи студентам пропонувано завдання, у яких передбачено опрацювання додаткового теоретичного матеріалу з метою детального вивчення важливих або цікавих мовних фактів.

Культурологічний блок. Для формування у майбутніх фахівців (журналістів, редакторів, видавців) відповідних життєвих позицій та індивідуальних позитивних якостей увесь практичний курс відповідно до кожної теми передбачає розгляд якоїсь культурологічної проблеми морально-етичного, виховного, патріотичного характеру. Упродовж вивчення цього змістового модуля на обговорення винесено такі теми: «Україна в Європі. Європа в Україні», «Мова – душа кожної національності», «Наші святині й обереги», «Наш рідний Лучеськ», «Політика – велика сила». На практичних заняттях студенти обговорюють кожну з цих тем, створюють дискусійні моменти, підбирають відповідні зразки речень, журналістські тексти, заголовки, складають власні висловлювання, що висвітлюють порушену проблему.

Студенти повинні знати про:

- складне речення, семантико-синтаксичні та формально-граматичні ознаки, особливості поділу складних речень за основними засобами зв’язку;
- формальні ознаки складносурядного речення, засоби зв’язку його частин, основні різновиди, уживання розділових знаків;

- структуру та семантику складнопідрядного речення, його типи, складнопідрядне речення з кількома підрядними частинами, пунктуаційне оформлення складнопідрядних речень;

- специфіку безсполучникового складного речення, його закриту і відкриту структуру, основні різновиди смислових відношень у безсполучникових конструкціях з однорідними та неоднорідними предикативними частинами, пунктуацію;

- типи багатокomпонентних складних речень, складні багатокomпонентні сполучниково-безсполучникові речення та їхні структурні властивості;

- засоби передачі чужого мовлення (пряму мову, форми непрямої і невластне прямої мови, типи зв'язку прямої мови з непрямою (авторською)).

Студенти повинні вміти:

- відшукувати й аналізувати у журналістських матеріалах складні конструкції: складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові речення, багатокomпонентні структури, а також на конкретних прикладах аналізувати їхні різновиди;

- робити синтаксичний аналіз запропонованих складних речень різних типів, подавати їх схематично;

- простежувати частотність уживання відповідних складних конструкцій у сучасних ЗМІ;

- правильно розставляти розділові знаки у поданих складних реченнях;

- виявляти типові помилки у вживанні складних одиниць у сучасних виданнях;

- будувати власні складні конструкції відповідних різновидів на запропоновану тематику;

- характеризувати засоби передачі чужого мовлення у журналістському тексті, аналізувати типові анормативи у їх використанні;

- складати власні висловлювання із різними засобами передачі чужого мовлення, що відображають певну проблематику.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ

Складні синтаксичні конструкції. Способи відтворення чужого мовлення в сучасній українській мові

Теоретичний блок

Тема 1. *Поняття про складне речення*

Складне речення як синтаксична одиниця, його специфіка у мові ЗМІ. Визначальні семантико-синтаксичні та формально-граматичні ознаки складного речення. Засоби зв'язку частин складного речення. Поділ складних речень за основними засобами зв'язку на сполучникові та безсполучникові. Загальна характеристика складносурядних і складнопідрядних речень. Елементарні та ускладнені (багатокомпонентні) складні речення. Частотність уживання складних речень у журналістських текстах.

Тема 2. *Складносурядні речення*

Поняття сурядності і характер формальних ознак складносурядного речення. Сміслові відношення між частинами складносурядного речення. Засоби зв'язку частин складносурядних речень. Основні різновиди складносурядних речень: а) складносурядні речення відкритої структури; б) складносурядні речення закритої структури. Семантичні типи складносурядних речень. Розділові знаки у складносурядних реченнях. Уживання складносурядних речень у текстах ЗМК.

Тема 3. *Складнопідрядні речення*

Складнопідрядні речення у мові ЗМК. Структура та семантика складнопідрядного речення. Логіко-граматична, формально-граматична, структурно-семантична класифікації складнопідрядних речень. Основні типи складнопідрядних речень: а) загальна характеристика складнопідрядних речень нерозчленованої та розчленованої структури; б) аналіз семантичних різновидів прислівних складнопідрядних речень; в) складнопідрядні речення займенниково-співвідносного типу; г) складнопідрядні речення з детермінантними підрядними частинами; д) складнопідрядні речення з підрядними супровідними як перехідний тип речення. Класи неелементарних (багатокомпонентних) складнопідрядних речень. Функціонально-стилістичні особливості використання різновидів складнопідрядних речень у ЗМК.

Тема 4. *Безсполучникові складні речення*

Питання про семантико-синтаксичні співвідношення між безсполучниковими, складносурядними та складнопідрядними реченнями. Формально-синтаксична і семантико-синтаксична структура безсполучникових складних речень. Безсполучникові утворення закритої та відкритої структури. Основні різновиди смислових відношень у безсполучникових конструкціях із однорідними та неоднорідними

предикативними частинами. Безсполучникові складні речення ускладненого типу. Розділові знаки у безсполучникових складних реченнях. Аналіз складнопідрядних речень у журналістських текстах, їхні функціональні особливості.

Тема 5. Багатокомпонентні складні речення

Загальна характеристика багатокомпонентних складних речень як комбінацій мінімальних конструкцій. Типи багатокомпонентних складних речень. Варіанти поєднання сурядно-підрядних конструкцій у мові мас-медіа. Складні багатокомпонентні сполучниково-безсполучникові речення та їхні структурні властивості. Період. Специфіка використання різних типів багатокомпонентних складних речень у ЗМК. Період у журналістиці.

Тема 6. Засоби передачі чужого мовлення

Пряма мова, форми непрямої і невластиві прямої мови у журналістських текстах. Співвідношення форм прямої та непрямої мови. Різні типи зв'язку прямої мови з непрямою (авторською). Заміна прямої мови непрямою. Невласне пряма мова, її структурні особливості та застосування у мові ЗМК. Діалог та цитування у журналістських текстах.

Творчо-практичний блок

Тема 1. СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ «Україна в Європі. Європа в Україні»

Ключове питання заняття: Як Ви вважаєте, що необхідно для того, щоб бути європейцями на українському ґрунті?

1. Поняття про складносурядне речення. Використання складносурядних речень у мові ЗМК.

Завдання 1.

А) Що таке складносурядне речення? Які його основні ознаки? Яка схема складносурядного речення? (усно).

Б) На прикладі будь-якого журналістського тексту проаналізуйте частотність уживання складносурядних речень. Випишіть декілька з них і проаналізуйте за структурними особливостями.

В) Випишіть 3 заголовки журналістських текстів, які стосувалися б зазначеної теми практичного заняття. Складіть із ними складносурядні речення, подайте їхні схеми.

2. Складносурядні речення відкритої і закритої структури.

Завдання 2.

А) Що таке складносурядне речення відкритої структури? Закритої структури? Уміти пояснювати і наводити конкретні приклади (усно).

Б) Підберіть довільний журналістський текст, що стосувався б зазначеної теми практичного заняття. Доповніть будь-яких 10 простих речень із тексту, перетворивши їх на складносурядні речення

- 5 відкритої структури
- 5 закритої структури.

3. Семантичні типи складносурядних речень. Змістові відношення між частинами складносурядних речень.

Завдання 3.

А) Складіть невелику розповідь – власне міркування на тему: “Що необхідно робити, аби бути «європейцями на українському ґрунті?”, використавши складносурядні речення із єднальними, зіставно-протиставними, розділовими, градаційними відношеннями між їхніми частинами.

Б) Охарактеризуйте ці речення з погляду типів складносурядних речень (усно).

4. Розділові знаки в складносурядному реченні, особливості інтонації.

Завдання 4. Знати правила пунктуації у складносурядних реченнях різного типу. Уміти пояснювати, коли у складносурядному реченні ставимо кому, тире, а коли не ставимо? Навести по 2–3 приклади таких речень.

5. Схема розбору складносурядного речення.

Завдання 5. Уміти робити повний синтаксичний розбір складносурядних речень на конкретних прикладах, подавати їх схематично.

6. Типові аномативи у вживанні складносурядних речень.

Можливі зразки виконаних завдань:

Завдання 1.

Б)

2021: Нова Європа («День», № 214, 24 листопада, 2011)

Найл ФЕРГЮСОН

Ласкаво просимо до Європи-2021. Десять років минуло з часів великої кризи 2010–2011 рр., яка зняла скальпи майже 10 урядів, включаючи уряди Іспанії та Франції. 1) Деякі речі залишилися такими ж, але багато що змінилося. 1) Євро досі в обігу, хоча банкноти тепер рідко можна побачити. 2) Брюссель перестав бути політичною штаб-квартирою Європи, і Відень користується великим успіхом. США втратили свої позиції найкращого місця для здійснення бізнесу. Китай та решта Сходу настільки засвоїли методи Заходу, що тепер диктують зовсім нову економічну парадигму. Життя ще й досі нелегке в периферійних державах Сполучених Штатів Європи. 1) Безробіття в Греції, Італії, Португалії та Іспанії виросло до 20%, проте створення нової системи бюджетного федералізму в 2012 році забезпечує постійний приплив коштів від північноєвропейських країн. «СШЄ» поповнилися новими членами. 2) Литва й Латвія дотрималися свого плану приєднання до євро, і Польща під енергійним керівництвом колишнього міністра закордонних справ Радека Сікорського зробила те ж саме. Ці нові країни є прикладом успішних дітей нової Європи. Вони приваблюють

німецькі інвестиції завдяки низьким податкам і відносно низькою заробітною платою. Але інші країни вийшли з Європи.

1) – складносурядні речення закритої структури (частіше)

2) – складносурядні речення відкритої структури (рідше)

Примітка. Останнє речення охарактеризувати з погляду парцельованої частини складносурядного речення.

В) Заголовки:

«Україна – Європа: інтенсивний біг на місці» («День», № 50, 23 березня, 2007); «Кому повірить Європа?» («День», № 5, 17 січня, 2009); «Про місце України в колективній пам'яті Європи» («День», № 94, 5 червня, 2009), «Будуємо Європу в Україні» («День», № 61–62, 6 квітня, 2012).

Складносурядні речення:

Україна – Європа: інтенсивний біг на місці, а може, крок назад? [...], а [...]?

Кому повірить Європа і кого покличе світ? [...] і [...]?

Нам розказують про місце України в колективній пам'яті Європи, а ми, слухачі, для цього ще нічого не зробили. [...], а [...].

Будуємо Європу в Україні, і кожен з нас мусить залишатися українцем. [...], і [...].

Завдання 2.

Б) Чиновники з Ратуші поїдуть у Європу розповідати про Львів
(ЗІК, № 15, 19 квітня 2012)

Ірина ЗАЛЕЦЬКА, Наталя ГОРБАНЬ

Львівська міська рада цього року презентуватиме туристичні й інвестиційні можливості Львова в Австрії, Німеччині, Данії та Білорусі.

Більшість витрат на ці заходи покривають спонсори, лише близько 15 % з них фінансуватимуть із міського бюджету (на відрядження службовців). У Ратуші переконані, що це збільшить кількість туристів у місті, а також залучить іноземні інвестиції в місцеву економіку. Натомість підприємці переконують: ефективніше буде зосередитися на промоції Львова у Східній Україні. «Цього року ми продовжуємо промоцію серед українських міст і починаємо серед європейських. Першим європейським містом, яке відвідаємо вже у понеділок, буде Відень. Основна наша мета – показати, що є таке місто Львів, воно дуже атракційне й цікаве як для туристів, так і для інвесторів, – розповідає Андрій Москаленко, начальник управління інформаційної політики та зовнішніх зв'язків ЛМР – Василь Косів, заступник міського голови з гуманітарних питань, прочитає в Інституті східноєвропейської історії при університеті Відня лекцію «Львів – культурна столиця України». Театр «Воскресіння» покаже вуличну виставу «Глорія». Гурт «Йорій клоц» презентуватиме наш етнофолк. Ми розповімо про ті фестивалі, які в нас відбуватимуться протягом року. Роздаватимемо листівки із запрошенням до Львова». Також окремо відбудеться зустріч із місцевими

туроператорами та підприємцями. Зокрема, туроператорам пропонуватимуть розробити тури містами і включити туди Львів. А підприємцям розкажуть про інвестиційну привабливість території довкола «Арени Львів», промислових ділянок на Рясному та запропонують долучитися до створення IT-парків у місті Лева.

Складносурядні речення відкритої структури:

Більшість витрат на ці заходи покривають спонсори, і лише близько 15% із них фінансуватимуть із міського бюджету.

Цього року ми продовжуємо промоцію серед українських міст і починаємо серед європейських, і кожне українське місто стане центром Європи в Україні.

Львів – культурна столиця України, і, крім цього, місто завжди було серцем європейського мистецтва в усі часи.

Театр “Воскресіння” покаже вуличну виставу “Глорія”, і львівське акторське мистецтво стане відоме у всьому світові.

Роздаватимемо листівки із запрошенням до Львова, і наше місто в майбутньому відвідають туристи з Європи.

Складносурядні речення закритої структури:

Театр “Воскресіння” покаже вуличну виставу “Глорія”, а талановитий гурт “Йорій клоц” презентуватиме наш етнофолк.

Окремо відбудеться зустріч із місцевими туроператорами та підприємцями, але вона триватиме недовго.

Туроператорам пропонуватимуть розробити тури містами і включити туди Львів, а також вони муситимуть переконати гостей у необхідності відвідати славетне українське місто.

Підприємцям розкажуть про інвестиційну привабливість території довкола «Арени Львів», проте не згадуватимуть їм про економічну кризу в нашій державі.

Більшість витрат на ці заходи покривають спонсори, зате держава мусить надати все необхідне технічне оснащення для реалізації запланованого проекту.

Завдання 3.

Власне висловлювання

А) На мою думку, ми, українці, повністю заслуговуємо бути європейською державою з розвинутою економікою і достатнім рівнем життя, і ми мусимо докласти максимум зусиль для досягнення цього (складносурядне єднальне). Україна – географічний і культурний центр Європи, проте ми часто забуваємо про це у «своєму власному домі» (складносурядне протиставне). Ми відомі світові не лише спортсменами чи корупціонерами, але й ми знані своєю ментальністю, працьовитістю, освіченістю, високою духовністю (складносурядне протиставне). Щоб наша держава стала європейською, а ми – європейцями, необхідно почати з себе. Чи часто ти читаєш твори відомих світових письменників, чи знаєш про

досягнення європейської науки, чи кожен із нас на достатньому рівні володіє англійською мовою? (складносурядне розділове, градаційне). Отож, почнімо з себе, а тоді вже рушаймо до поставленої мети. Необхідно формувати себе як культурну освічену особистість, і стати справді «європейською» особистістю на «українському ґрунті» (складносурядне єднальне). Поважай традиції предків, бережи славетну історію, розмовляй рідною мовою і знай п'ять іноземних, і тоді ти справді будеш європейцем у рідній Україні (складносурядне єднальне).

Завдання 4.

Розставте правильно розділові знаки. Прокоментуйте, де їх ставити не потрібно.

Хай наше слово не вмирає і наша правда хай живе!

І журиється вікнами наша хатина і шепче задумливий сад.

Лиш храм збудуй а люди в нього прийдуть.

Не сплять лиш цвіркуни і фонтан та кліпає очима-зорями небо.

Чи то мені здається чи то справді свист стає тихішим?

Під вечір стихли голоси й засяяли в небесах зорі.

Чимось зарадиш людині і на душі легко весь день.

Чужих два слова в пісні буде і пісня вся тоді чужа!

На яру стояло чималеньке село і посеред села біліла невеличка нова церква.

Завдання 5.

Схема аналізу складносурядного речення

1. Виокремити частини складносурядного речення.
2. Виокремити сполучники сурядності, що з'єднують частини складного речення; якщо є інші засоби зв'язку, назвати їх.
3. Визначити тип сполучника сурядності – єднальний, протиставний чи розділовий.
4. За типом сполучників сурядності встановити тип складносурядного речення та смислові відношення між його складовими частинами: єднальні, зіставно-протиставні, розділові (градаційні).
5. Пояснити розділові знаки, подати графічну схему речення.
6. Після цього кожную частину проаналізувати за схемою простого речення.

І журиється вікнами наша хата, і шепче задумливий сад – складносурядне, складається з двох простих речень, поєднаних єднальним сполучником *і*, речення складносурядне з єднальними семантико-синтаксичними відношеннями (градаційними), між двома простими реченнями ставимо кому, [...], і [...].

І журиється вікнами наша хата – просте, розповідне, неокличне, граматична основа: *хата* (підмет), *журиється* (присудок), двоскладне, поширене, повне, стверджувальне, неускладнене.

І шепче задумливий сад – просте, розповідне, неокличне, граматична основа: *сад* (підмет), *шепче* (присудок), двоскладне, поширене, повне, стверджувальне, неускладнене.

Типові зразки завдань до теми

1. Треба поставити між частинами складносурядного речення?

- А. Тепло було й вишині цвіли рясно.
- Б. Заснули ліси і полонина в тиші спить.
- В. Ураз труснуло всю світобудову і тиша впала на свічадо плес.
- Г. Ясно ще осіннє сонце сяє та холодом осіннім вже в повітрі потягає.
- Г. Чи то мій сон чи просто чорна магія чола.

2. Перед виділеним сполучником треба поставити кому в реченні?

- А. Знову яблуні цвітуть і лунає знайомий мотив.
- Б. Вночі спадали хмари куряви і затихав Путивль.
- В. Знов зустрічає земля годину літню і дерево пахучо зацвітає.
- Г. Під стріху вигнався соняшник і кручені паничі по ньому в'ються.
- Г. Де-не-де біля вирв сивіє безводний полин або кущиться пахучий чебрець.

3. Складносурядне речення утвориться, якщо серед варіантів продовження речення Вітру на морі не було... вибрати

- А. коли ми повернулися з екскурсії.
- Б. увесь день море було спокійне.
- В. як і очікуваного кілька днів сонця
- Г. проте клекотав сильний прибій.
- Г. штиль радував матерів із дітьми.

4. Складносурядним є речення?

- А. Старенька жінка вносила соломки і, вся залита сяйвом золотим, чогось налила у печі іконки, поцілувавши кожну перед тим.
- Б. Дорога зіп'ялася на невисокий перевал і круто збігла вниз по вапнистому білому схилу.
- В. Минуле більшає щораз, вперед несеш усі надії.
- Г. Холодні зірки мерехтіли в темному небі, і нескінченний Чумацький Шлях простягся у вічність.
- Г. Народилося літо з дощів і холодних снігів, наполохано сіло в садочку під вишнею.

5. За поданими схемами складіть речення, проаналізуйте смислові відношення між предикативними частинами у складносурядних реченнях.

- [...], і [...], і [...].
- [...], але [...].
- [Тільки...] і [...].
- [...], а [...].
- [Хто...] і [...].?
- [Чи...], [чи...].

6. У поданому журналістському тексті відшукайте і проаналізуйте всі складносурядні речення.

Європейські глядачі аплодували волинянам

Надія ГУМЕНЮК («Волинь-нова», № 90, 14 серпня 2012)

Шквалами овацій зустріли бельгійці виступи народного аматорського ансамблю танцю «Волинянка», який днями прибув до цієї країни. У програмі наших танцюристів – хореографічні композиції «Волинські забавлянки», «Вулиця», «Перегоня», «Романівські витребеньки» та багато інших суто волинських танків. Виступи віртуозів із Луцька триватимуть у Бельгії впродовж тижня, а далі, аж до вересня, – у Португалії. Це не перша європейська поїздка танцюристів Луцького палацу культури цього літа. У липні з творчою програмою «Волинянки» ознайомилися шанувальники танцю німецького міста Бітбург, а ансамбль «Волиняночка» був учасником світової фольклоріади в Нідерландах. «Волиняночка» у Брунссумі дивувала голландців не тільки своїм мистецтвом, а захоплювала всіх чудовими вишиванками, вінками й костюмами дівчат.

7. Продовжіть речення, утворивши складносурядні конструкції відкритого і закритого типу:

Минуло літо...

За будь-яких життєвих обставин потрібно залишатися людиною...

Пройшла гроза...

Кажіть коротко і ясно...

То вітерець дихне...

Задум статті виник несподівано...

8. Складіть із поданими складносурядними реченнями міні-роздуми (на вибір):

Жевріючі вогники календул, і деревій з-під снігу островків, і горобини бісер гріє небо, і в дзеркалі води плывуть зірки.

Шкребеться в скло віконне, проситься до хати кленова гілка, гублячи листки, а спогади ідуть жебракувати в розгублені, покинуті роки.

Стуляю в стомі в унісон повіки, а весна очам усміхнено цвіте.

Нині з райдуги айстр ще вдихнім це прощальне вино, а вже завтра зима про нас лишить снігів полотно.

Ви ще зі світлої журби, а я уже із полум'я.

Розсипана зоряна сіль у серпневій нічній високості, а зіниці неба звідсіль мовчазно запитують: «Хто ти?».

9. Зробіть синтаксичний аналіз поданих складносурядних речень, подайте схеми:

А. Отут я стою під замисленим небом на чорних вітрах світових веремій, і в сутичці вічній святого з ганебним світлішає розум зацькований мій.

Б. Це так природно — музика і час, і Ваша скрізь присутність невловима.

В. Рве синій вітер білі посторонці, а в серце літа — щедрий сонцепад, і зливками розтопленого сонця лежать цитрини, груші й виноград.

Г. Дубовий Нестор дивиться крізь пальці на білі вальси радісних беріз, і сонний гриб в смарагдовій куфайці дощу напився і за день підріс.

Г. Ще над Дніпром клубочиться задуха, і пахне степом сизий деревій.

10. Переформулюйте речення так, щоб вийшли складносурядні:

А. Краплини перші вдарили об шибку. Кардіограма блиснула крива. Вітри з розгону поламали скрипку, гуде у сосен буйна голова.

Б. Ростуть крізь ніч гриби будинків серед лісу міста. Мелодія реклам яріє духом квітів.

В. Поети не вимолюють духовність. Поети лиш молитви роздають.

Г. Над замком – Владича вежа, від крові й вогню руда. Під замком зайшилась пожежа. Круг замку зійшилась орда.

Г. Минуле більшає щораз – вперед несеш усі надії.

11. Проаналізуйте подані складносурядні речення:

А. Наречений сидів у візку, а наречена стояла поруч у весільній сукні (“Експрес”, 19 квітня 2012).

Б. У таку грипозну погоду потрібно уникати скупчення людей, а вдома чи на роботі частіше провітрювати приміщення (“Експрес”, 1 березня 2012).

В. Нині про це знають усі гінекологи Львова, але відкрито ніхто не говорить (“Експрес”, 15–22 березня 2012).

Г. Ще 3000 років тому в древньому Китаї грали в лотерею, а на виручені гроші будувалась Велика китайська стіна (“Програма-Панорама”, № 42 (467)).

Г. У залишках води в озері було багато мертвої риби, а колір її став криваво-червоним (“Програма-Панорама”, № 42 (467)).

12. На основі поданої фотойлюстрації складіть невеликий текст (5-7 речень), використовуючи різні типи складносурядних речень. Охарактеризуйте ці речення:

Питання для дискусії

Як Ви вважаєте, чи часто журналісти при написанні своїх матеріалів послуговуються складносурядними реченнями? Яка приблизна частотність їх уживання? Чи трапляються складносурядні речення у заголовкових комплексах сучасних ЗМІ?

Питання для самоперевірки

1. Як Ви розумієте поняття сурядності?
2. Чи завжди у складносурядному реченні предикативні частини є незалежними, рівноправними?
3. Які сполучники вживаються у складносурядних реченнях відкритої структури?

4. Які змістові відношення виникають між предикативними частинами складносурядних речень закритої структури?

Література

1. Герман К. Ф. Складносурядні речення з градаційними сполучниками К. Ф. Герман // Українська мова і література в школі – 1972. – № 1. – С. 28–30.
2. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / [За заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 387–407.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис / І. Р. Вихованець – К. : Либідь, 1993. – С. 297–317.
4. Сучасна українська мова / [За заг. ред. О.Д.Пономарева]. – К. : Либідь, 1997. – С. 305–310.
5. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – С. 597–626.
6. Грищенко А. П. Складносурядне речення в сучасній українській мові / А. П. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1969. – 156 с.
7. Український правопис. – К. : Наук. думка, 1996. – С.126–153 (згідно з темою).

Тема 2. СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ

«Мова – душа кожної національності»

Ключове питання заняття: Як Ви розумієте твердження: «Рідна мова дається народові Богом, чужа – людьми»?

1. Складнопідрядні речення у системі складних речень, їх класифікація.

Завдання 1. Уміти вирізняти складнопідрядні речення серед складних речень, характеризувати їх, знати основні ознаки (усно).

2. Специфіка уживання складнопідрядних речень у текстах ЗМК.

Завдання 2.

А) Із журналістських матеріалів підібрати будь-який текст, що стосувався б мови чи мовних проблем у нашій державі, проаналізувати у ньому всі складнопідрядні речення за особливостями їх підрядних частин.

Б) Чи часто у текстах ЗМК використовують складнопідрядні речення?

3. Аналіз складнопідрядних речень з підрядними частинами: підметовими і додатковими (з'ясувальні, займенниково-означальні); присудковими і означальними (власне означальні, означально-порівняльні, означально-обставинні); обставинні, наслідкові і приєднувальні.

Завдання 3.

А) Опишіть багатство рідної мови п'ятьма складнопідрядними реченнями із підрядними означальними або підрядними міри і ступеня.

Б) Випишіть 5 висловів про мову, оформлених складнопідрядними реченнями, проаналізуйте види підрядних частин у цих реченнях.

В) П'ятьма складнопідрядними реченнями опишіть основні причини погіршення мовної ситуації в нашій державі, використавши підрядні причини.

Г) П'ятьма складнопідрядними реченнями представте важливі умови покращення мовної ситуації в Україні, використавши підрядні умови.

4. Парцеляція підрядної частини як специфічний прийом у журналістиці.

Завдання 4. Із волинських газет чи інтернет-видань випишіть заголовки, оформлені парцельованими підрядними конструкціями.

5. Схема розбору складнопідрядного речення.

Завдання 5. Уміти робити повний синтаксичний розбір складнопідрядних речень на конкретних прикладах, подавати їх схематично.

6. Мовна культура журналістського мовлення на прикладі складнопідрядних речень.

Можливі зразки виконаних завдань:

Завдання 2.

А) Проблема мови в Україні чи проблема менталітету українців?

(«День», № 70, 19 квітня 2000)

Леся КАЧКОВСЬКИЙ

На тлі економічних негараздів, вирішенням яких заклопотана вся Україна, наше суспільство час від часу збурюють хвилі мовних проблем (*означальне*). Однак, вочевидь, мова в Україні сьогодні — це щось важливіше, аніж просто засіб спілкування; справа торкається глибших пластів колективної психології.

Отже, мова не тільки засіб спілкування чи навіть спосіб для фіксації здобутків культури. Більш загальним показником ідентифікації людини є стереотип поведінки, сповідувана система суспільних цінностей — те, що називається словом «менталітет» (*означальне*). З усіх його аспектів, як здається, найбільше значення має, до якої моделі суспільного життя тяжіє російськомовне чи україномовне населення (*з'ясувальне*). «Найупертіше» тримаються української мови, звичайно, на Західній Україні, а симпатиками російської мови є жителі України Східної та Півдня. І в психологічно-суспільному плані між цими групами існує велика різниця, адже так уже склалося історично (*причинове*). У той час, як загалом у колишній Російській державі панував общинний спосіб життя, який відтак успадкував соціалістичний Радянський Союз, формування менталітету населення Західної України відбувалося під знаком індивідуалізму (*означальне*). На побутовому рівні це означає, що на Сході людина служить державі (*з'ясувальне*). Проблема полягає в тому, яка модель організації соціуму — російсько-общинна чи західно-індивідуалістична — переможе, зрештою, в Україні (*з'ясувальне*).

Завдання 3.

А) *Наша рідна мова настільки мелодійна, що зачаровує серця усіх європейців (міри і ступеня)*

Нам із молоком матері передалася та мова, яка має тисячолітню незвичайну історію (означальне).

Українська мова – це мова, якою Маруся Чурай складала козацькі пісні (означальне).

Ми розмовляємо мовою, яка торкає найглибших струн людської душі (означальне).

Українська мова настільки неповторна, що таких лексичних, семантичних, стилістичних відтінків не має жодна інша мова (міри і ступеня).

Б) Знищити нашу мову неможливо – це те саме, що заплombувати Ніагару (Лесь Танюк) – з'ясувальне;

Людина, котра знає українські слова, ще не знає мови (Ольга Яремко) – означальне;

Мова – найважливіший національний ідентифікатор, завдяки якому кожна нація вирізняється з-поміж інших, усвідомлюючи себе самодостатнім та самочинним суб'єктом історії (Ольга Федик) – означальне;

Мова – це кров, що оббігає тіло нації (означальне). Виточи кров – умре нація (Юліан Дзерович);

Мова є тим чинником, що встановлює “природні” межі нації (Любов Мацько) – означальне.

В) Складнопідрядні речення з підрядними причини:

Мовна проблема в Україні існує через те, що кожен із нас не хоче усвідомити свою культурно-духовну позицію щодо рідного народу.

У нас відсутня культура мовлення, оскільки словесний бруд, мовленнєвий примітивізм, вульгаризми заповнили наше життя.

Українська мова постійно зазнає утисків, бо часто ми перекладаємо мовний тягар із одних плечей на інші.

Найкращі вчителі мови для дітей – це мати і батько, тому хороша сім'я сьогодні мусить бути пріоритетом в українському суспільстві.

Насправді у нашій державі небагато патріотів, бо володіння рідною мовою – не заслуга, а обов'язок патріота.

Г) У нашій державі тільки тоді стане відсутньою мовна проблема, коли кожен українець усвідомить свою місію у духовному просторі України.

Українська мова займе достойне місце в рідній державі, коли всі її громадяни будуть знати її на належному рівні.

Якщо мовний ценз буде обов'язковим для державним поставців, то в Україні зменшаться мовно-культурні проблеми.

Наша українська мова стане шанованою, коли кожен громадянин нашої держави зрозуміє безцінність, автохтонність і неповторність своєї рідної мови.

Якщо ми не ділитимемо територіально та духовно нашу державу, то проблема двомовності відразу зникне.

Завдання 4.

Заголовки, оформлені парцельованими підрядними конструкціями:

“Яким буде луцький універмаг” (“Волинь-нова”, ел., № 1335, 19 січня), *“Коли друзі по чарці стають ворогами”* (“Волинь-нова”, ел., № 1338, 26 січня), *“Як оздоровлюють ліси у Старовижівському районі”* (“Волинь-нова”, ел., № 1339, 28 січня), *“Як рятуватись від морозу”* (“Волинь-нова”, ел., № 1340, 31 січня), *“Як зменшити загрозу раку”* (“Волинь-нова”, ел., № 1343, 7 лютого), *“Щоб корову було вигідно тримати”* (“Волинь-нова”, ел., № 1347, 16 лютого), *“Щоб продовжити термін служби енергоблоку”*, *“Щоб справи були корисними”* (“Волинь-нова”, ел., № 1348, 18 лютого), *“Як реально підтримати село”* (“Волинь-нова”, ел., № 1390, 2 червня), *“Як викоренити побори в медицині”* (“Волинь-нова”, ел., № 1393, 12 червня).

Завдання 5.

Схема аналізу складнопідрядного речення

1. Виокремити частини складнопідрядного речення, визначити головну і підрядну частини.
2. Установити, до чого відноситься підрядна частина (до слова в головній частині чи до словосполучення всієї головної частини).
3. Установити місце підрядної частини відносно головної.
4. Охарактеризувати граматичні засоби зв'язку підрядної частини з головною (сполучник і його тип – причини, часу, допусту, умови, порівняння; сполучні слова, співвідносні вказівні слова та інші засоби).
5. Виявити смислові відношення між головною і підрядною частиною. Визначити тип складнопідрядного речення. Пояснити розділові знаки. Подати схему.
6. Кожну частину проаналізувати за схемою простого речення.

Мова – це кров, що оббігає тіло нації – складне, складнопідрядне, головна частина *мова – це кров*, підрядна *що оббігає тіло нації*, підрядна частина пояснює складений іменний присудок головної частини; підрядна частина стоїть після головної, предикативні частини поєднані сполучним словом *що* (відносний займенник); підрядне означальне, яке пояснює присудок, виражений іменником; між частинами складного речення ставимо кому, [...], → (що...).

Мова – це кров – просте, розповідне, неокличне, граматична основа: *мова* (підмет), *кров* (присудок); двоскладне, непоширене, неповне, стверджувальне, неускладнене.

...що оббігає тіло нації – просте, розповідне, неокличне, граматична основа: *що* (підмет), *оббігає* (присудок); двоскладне, непоширене, повне, стверджувальне, неускладнене.

Типові зразки завдань до теми

Завдання 1.

1. Визначте, які речення складнопідрядні, поясніть, чому.

І вечір срібними човнами пропливе між парами в саду, і я над твоїми чистими думками зіркою щасливою зйду.

Осіннє сонце, що надвечір спромоглося продерти хмари, схилилося над обрієм і сіяло своє золотаве насіння у вогку землю.

Вигострю, виточу зброю іскристу.

Добре, коли чоловік із характером, із переконанням і хмелем неспокою.

А крило моє травневе повертає до весни, і на третім полустанку прокидається жасмин.

Примітка. На основі поданих речень переконайтеся, яка мелодійна і поетична наша рідна мова.

2. Виділене слово є сполучником у реченні?

А. Та не злічить віків, що встигли вже пройти.

Б. Добре тому ковалеві, що на обидві руки кує.

В. Не писав я до тебе в останні два дні через те, що був у дорозі.

Г. О, як потрібно вміти дорожити безцінним спадком, що дали віки

Г. Беруть на кпини молоді міста прапращурів, що вийшли з неоліту.

3. У поданому публіцистичному тексті доповніть підкреслені речення різноманітними підметовими і додатковими підрядними частинами.

Проаналізуйте інші складнопідрядні речення у тексті.

Українська мова в Україні – то одна з первісних аксіом на тисячоліття. Її не спростувати. Мова нації – то її обличчя. Її візитівка в світ. При цьому не англійська в Індії, не французька в Африці. Нас чомусь цікавить мова в осерді нації. Особливу увагу у світі викличе мова народу, що вижив і зберіг свою культуру в тисячоліття бездержавності, проголосив свою незалежність і свою Конституцію, в якій закріпив свою мову як державну. Це явище гідне поваги. Нам хотілося б звернутися до громадян України, схильних впадати в зневіру, і нагадати: на сторожі національної долі стоять сили, могутніші за сезонну владу. Тільки ті сили діють через людину, через гідного і сміливого громадянина. Хто бореться, той поборе. Хто терпить – тому лиш горе.

4. За поданими схемами складіть речення, які стосувалися б мови чи мовних проблем у світі.

[Кажуть, → що (...),].

[...], → (яка...).

[...], → (наслідкове).

[...], → (допусту).

(умови) ← [...].

[...], → бо (...).

(часу) ← [...] → (причини).

5. Складнопідрядним зі з'ясувальною частиною є речення?

А. Дуже любив професор, коли перед Зеленими святами дівчата приходили у плавні зілля збирати та квіти для вінків.

Б. Лисицю найвигідніше полювати взимку, коли земля натягне на себе білу-білу та пухку-пухку ковдру.

В. Мій перший вірш написаний в окопі, на тій сипкій од вибухів стіні, коли згубило зорі в гороскопі моє дитинство, вбите на війні.

Г. Повітря було настільки прозоре, що з табору видно було чорне пожарище на південному схилі.

Г. Ці місця стали дорогими для них уже тому, що тут ходили їхні хлопці, тут заліковували свої рани, звідси писали дівчатам листи.

6. Складне речення з підрядним обставинним способом дії утвориться, якщо серед варіантів продовження речення Так вийшло... вибрати

А. оскільки в театр прийшли невчасно..

Б. хоч ніхто й не сподівався на перемогу.

В. бо створене власними руками дороге.

Г. що аж земля навколо здригається.

Г. як кожен із нас і планував.

7. Охарактеризуйте різновиди складнопідрядних речень. Подайте схеми.

А. Вечірнє сонце, дякую за всіх, котрі нічим не осквернили душу.

Б. Поезія – то мить, коли в роси краплині сльозою світ шумить у пісні України.

В. Стану серцю твоєму я піснею, як світанку – прощальна зоря.

Г. До Світязя іти на прощу, коли блакить бездонна в ньому.

Г. Чомусь тоді приходить осінь, як на душі іще весняно.

8. Охарактеризуйте складнопідрядні речення, уживані у функції заголовків у журналістських текстах.

“Економічний аналітик, якому не було рівних на Волині” (Волинь-нова, ел., № 1332, 12 січня), “Щоб не “загрузнути” в світі, його сортують” (Волинь-нова, № 1344, 9 лютого), “Хвороба, що “з’їдає” волосся” (Волинь-нова, ел., № 1348, 18 лютого), “Безробіття і бідність – хвороби, від яких ми повинні вилікуватися” (Волинь-нова, ел., № 1348, 18 лютого), “Перемогли, бо збили шведів з пантелику своїм складом” (Волинь-нова, ел., № 1394, 14 червня).

9. Продовжіть речення, увівши до їхнього складу підрядні з’ясувальні.

А. Дехто з учених стверджує, начебто ...

Б. Колектив сам вирішує, яку ...

В. Заволодійте увагою того, хто ...

Г. Сьогодні без перебільшення можна стверджувати, що ...

Г. Усі промовці були одностайні в тому, чого ...

10. Поставте потрібні розділові знаки. Поясніть пунктуацію у складнопідрядних реченнях.

Вони наважились покинути небезпечне місце незважаючи на те що Остапові трудно було пускатися в далеку дорогу. Перед тим як одхилити ляду вона закриває ліхтар прислухається. Я з друзями прийшов у ті місця де ще стоять глибокі озерця що як дівчата заглядають в очі. Я люблю їхати на поле тоді коли ниви зеленіють та хвилюються зеленими хвилями коли обважнілі колоски черкаються об голову об вуха коли ниви поцяцьковані волошками та червоними маківками. Щоб глибоко збагнути душу народу треба знати його літературу.

11. Праналізуйте подані складнопідрядні речення:

А. Йшлося про те, що у ставку в селі Пірванче Горохівського району потрапило в біду сімейство бобрів (Волинь-нова, 24 березня 2012).

Б. Видання міститиме картографічні матеріали державних утворень, які існували на території українських земель від найдавніших часів до сучасності (Експрес, 19–26 квітня 2012).

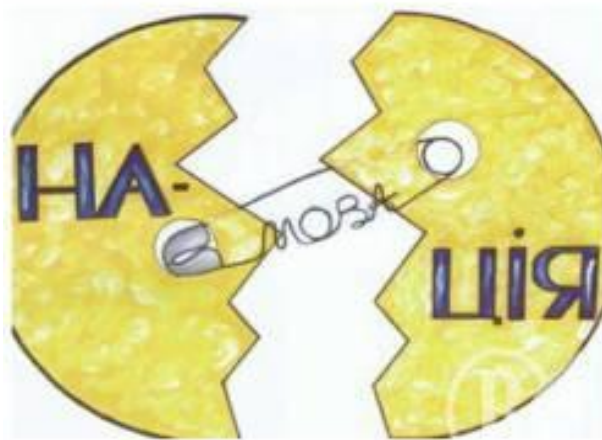
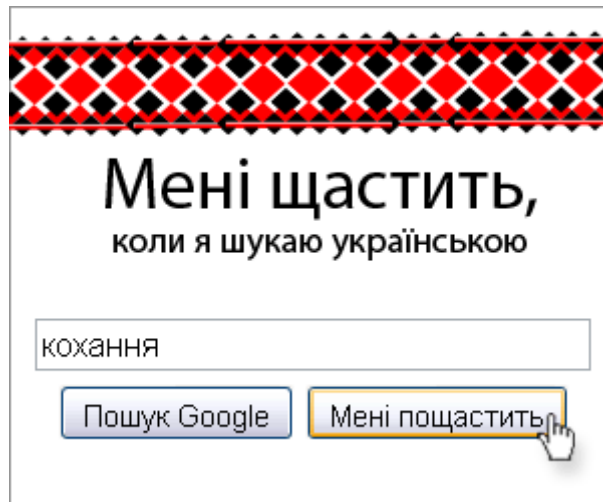
В. Зателефонувала і в донецьке видавництво, яке заплатило Януковичу нечуваний гонорар (Експрес, 19–26 квітня 2012).

Г. Прогноз погіршиться, якщо «завалиться» Іспанія (Експрес, 19–26 квітня 2012).

Г. Власники перших п'ятдесяти іграшок, які дістануться до фінішу найшвидше, отримають цінні грошові призи (Програма-Панорама, № 42 (467)).

12. На основі однієї із фотоілюстрацій напишіть невеликий текст (5–7) речень, послуговуючись різними типами складнопідрядних речень. Охарактеризуйте ці речення з погляду їх семантико-синтаксичної організації:

Питання для дискусії

Як Ви вважаєте, чи часто у журналістських матеріалах трапляються складнопідрядні конструкції? Яка приблизна частотність їх уживання? Чи часто Ви фіксували складнопідрядні речення у заголовкових комплексах сучасних друкованих чи електронних ЗМІ?

Питання для самоперевірки

1. З'ясуйте синтаксичне значення понять «головна частина» та «підрядна частина» у складному реченні.
2. Які функції виконують сполучники й сполучні слова у складнопідрядних реченнях?
3. Вкажіть основні принципи розрізнення складнопідрядних речень нерозчленованої та розчленованої структур.
4. Яка роль займенниково-співвідносного зв'язку у формуванні структури складнопідрядного речення?
5. З'ясуйте функціональне співвідношення другорядних членів речення та підрядних частин складнопідрядних речень.

Література

1. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / [За заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 310–387.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – С. 313–344.
3. Сучасна українська мова / [За заг. ред. О. Д. Пономарева]. – К. : Либідь, 1997. – С. 311–342.
4. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – С. 446–597.
5. Шульжук К. Ф. Складне речення в українській мові / К. Ф. Шульжук. – К. : Рад. шк., 1989. – С. 27–45.
6. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підруч. / К. Ф. Шульжук. – К. : Видав. центр «Академія», 2004. – С. 249–330.
7. Непийвода Н. Сам собі редактор. Порадник з української мови / Н. Непийвода. – К., 1998. – 123 с.
8. Капелюшний А. О. Типологія журналістських помилок / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2000. – 68 с.
9. Український правопис. – К. : Наук. думка, 1996. – С. 126–153 (згідно з темою).
10. Горяня Г. М. Вивчення складнопідрядних речень з підрядними означальними та з'ясувальними / Г. М. Горяня, В. Д. Горяний // Українська мова і література в школі – 1974. – № 10. – С. 71–74.
11. Кучеренко І. К. Складнопідрядні речення з кількома підрядними / І. К. Кучеренко // Українська мова і література в школі – 1973. – № 5. – С. 30–39.

Тема 3. СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ З КІЛЬКОМА ПІДРЯДНИМИ. БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ «Наші святині й обереги»

*Ключове питання заняття: **Що Ви знаєте про автохтонні українські святині й обереги?** Аналіз публіцистичного тексту «Музей хліба»*

1. Поняття про складнопідрядні речення з кількома підрядними, їх уживання у текстах ЗМК.

Завдання 1.

А) Проаналізуйте запропоновану журналістську статтю «Музей хліба». Чи цікава вона Вам? Чи актуальна представлена тема? У чому її актуальність? Чи можна було б створити такий музей у Луцьку і де саме? (усно).

Б) Відшукайте у тексті 5 складнопідрядних речень із кількома підрядними. Проаналізуйте їх, подайте структурну схему до кожного з них.

2. Складнопідрядні речення з послідовною підрядністю.

Завдання 2.

А) Відшукайте у тексті складнопідрядні речення з послідовною підрядністю. Охарактеризуйте їх, подайте структурну схему.

Б) Доповніть 1 і 2 підкреслені речення підрядними предикативними частинами з послідовною підрядністю.

3. Складнопідрядні речення з однорідною супідрядністю.

Завдання 3.

А) Відшукайте у тексті складнопідрядні речення з однорідною підрядністю.

Б) Із заголовком тексту складіть складнопідрядне речення з трьома підрядними частинами, що виражають однорідну супідрядність.

В) Доповніть 3 і 4 підкреслені речення підрядними предикативними частинами з однорідною супідрядністю.

4. Складнопідрядні речення з неоднорідною підрядністю. Складнопідрядні речення з різними підрядностями.

Завдання 4.

А) Відшукайте у тексті складнопідрядні речення з неоднорідною підрядністю. Охарактеризуйте їх, подайте структурну схему.

Б) Доповніть 5 і 6 підкреслені речення підрядними предикативними частинами з неоднорідною підрядністю різного типу.

В) Доповніть 7 підкреслене речення підрядними предикативними частинами з різними підрядностями.

5. Розділові знаки у складнопідрядних реченнях.

Завдання 5.

А) Прокоментуйте розділові знаки в проаналізованих складнопідрядних реченнях.

Б) За яких умов між підрядними частинами складнопідрядного речення не ставимо кому? Коли ставимо тире? Крапку з комою? (усно).

6. Поняття про безсполучникові складні речення. Специфіка їх уживання у журналістських текстах.

Завдання 6. *Що таке безсполучникове складне речення? Які його основні ознаки? (усно).*

7. Безсполучникові складні речення з однофункціональними предикативними частинами.

Завдання 7. *Відшукайте в тексті безсполучникові складні речення з однофункціональними предикативними частинами. Охарактеризуйте їх.*

8. Безсполучникові складні речення з різнофункціональними предикативними частинами.

Завдання 8. *Відшукайте у тексті безсполучникові складні речення з різнофункціональними предикативними частинами. Охарактеризуйте їх.*

9. Інтонація та розділові знаки у безсполучникових складних реченнях.

Завдання 9. *Прокоментуйте розділові знаки в проаналізованих безсполучникових складних реченнях. За яких умов ставимо двокрапку, тире, крапку з комою?*

10. Схема розбору безсполучникового складного речення.

Завдання 10. *Уміти робити повний синтаксичний розбір безсполучникових складних речень на конкретних прикладах, подавати їх схематично.*

11. Журналістські анормативи у представленні безсполучникових складних речень.

Музей хліба

Попри усі розбіжності поглядів на спосіб життя, релігію, класи, статуси, найбільшою цінністю для людини залишається хліб. Він потрібен голодному і ситому, хворому і здоровому, на поминках чи хрестинах, у будень і в свято. Розповідь моя буде про надзвичайну людину, що сотворила унікальну святиню хліба, яку тепер вважають чудом.

1)Богдан Степанович Непорадний – це дивовижна людина, він є директором музею хліба у Львові, заслуженим учителем України, викладачем біології та хімії в автодорожньому технікумі. Про таких кажуть: педагог за покликанням. 2) Непорадний Богдан народився в селі Волинцях на Тернопільщині. «Мати принесла мене у світ уже без батька, бо його арештували наприкінці 45-го, тому виріс я напівсиротою», – згадує пан Богдан. 3)Він завдячує матері, що навчила його ходити і говорити, шанувати скибку хліба, односельчан; що навчила поважати батьківську науку, наші традиції, звичаї, обряди. А потім, як підріс Богданчик, поклала у торбинку хліб, що був обгорнутий вишитим рушником, що дихав материнським благословенням.

Напівсирітська доля, пошук шматка хліба у повоєнні роки, любов до своєї матері, рідної землі, непохитна віра в краще майбутнє України – все це стало метою до створення музею хліба. Так студенти Богдана Степановича взялися за пошукову роботу: хто приніс старі батьківські жорна, хто коровай чи вишитий рушник. 4)Отак за короткий час скромні гуртожитські кімнати перетворилися у справжні музейні світильники духовності. Тут розгорнуто багато тематичних експозицій. А колекція національного хліба різних народів містить білоруські плетенки, грузинські валіпурі, азербайджанські чуреки, вірменські лаваші, латвійські світку-мейзе, російські баранки. До уваги відвідувачів – 42 види весільних короваїв, які оздоблені зозульками, голубками, лебідками, квітами, колоссям і калиною, що вміло випечені з тіста. Кажуть, що весільний коровай треба скоро з'їсти, щоб не засох, бо в молодих життя всохне. Цілушку хліба давали дівчатам, щоб хлопці цілували. Крихти зі столу ніколи не змітали на долівку, бо ретельно збирали і давали курям. Пильнували, щоб хліб не падав додолу, бо коли впаде, то необхідно підняти, перепросити, поцілувати і з'їсти.

В Україні існував звичай, що у будні і свята на столі, який застеляли домотканим обрусом, завжди лежала паляниця, що була прикрита вишитим рушником. Дуже багато звичаїв гостинності нашого народу пов'язано саме з хлібом. Дорогих бажаних гостей завжди зустрічають із хлібом-сіллю; із хлібом-сіллю виряджають в далеку дорогу захисників рідної землі, синів, батьків, коханих.

Цей унікальний музей хліба, який став духовним центром національного виховання молоді, Богдан Непорадний із допомогою чисельної громади створив ще в 1987 році, коли Україна ще й не була незалежною. 5)А 14

жовтня 1990 року у музейному приміщенні було обладнано капличку, музей освячено; з цього часу він називається Народний музей Покрови Пресвятої Богородиці.

б)Такий музей виховує в людині почуття гідності, він нагадує про історію, звичаї, традиції. Такі музеї – рідкість не тільки в Україні, а й у світі.

Я б дуже хотіла, щоб усі, хто прочитає ці рядки, якогось при нагоді обов'язково відвідали б національну святиню, якою є музей хліба у Львові. А ще важливіше: познайомилися з особливою людиною – директором Богданом Непорадним. Своєю князівською поставою і глибиною доброти в мудрих очах пан Богдан сам нагадує символічний життєдайний коровай.

7)Від нього завжди почуєш мудре слово, він запалює своїм оптимізмом, у ньому бурлить нестримна енергія творити, любити життя, людей і хліб.

(За матеріалами преси)

Завдання 1

Б) Розповідь моя буде про надзвичайну людину, що сотворила унікальну святиню хліба, яку тепер вважають чудом – складнопідрядне речення з послідовною підрядністю

[...] →(що..) →(яку...).

Він завдячує матері, що навчила його ходити і говорити, шанувати скибку хліба односельчан; що навчила поважати батьківську науку, наші традиції, звичаї, обряди – складнопідрядне речення з однорідною супідрядністю

[Він завдячує...]

↓   ↓
(що,   (що)

Завдання 2.

Б) Богдан Степанович Непорадний – це дивовижна людина, яка зробила багато у своєму житті, щоб лишити помітний слід на землі. [...] →(яка..) → щоб (...).

Непорадний народився в селі Волинцях на Тернопільщині, що славиться славетною історією, яка відома нам з багатьох підручників. [...] →(що..) →(яка...).

Завдання 3.

Б) У Львові створено Музей хліба, що вважається єдиним музеєм такого роду на Західній Україні, що славиться уже далеко за межами рідної землі, що відроджує наші національні святині.

[У Львові створено...]

↓   ↓   ↓

(що),   (що),   (що).

В) Він завдячує матері тим, що виховала його хорошою людиною, що дала своєю мудрістю візитівку у цей бурхливий світ.

Отак за короткий час скромні гуртожитські кімнати перетворилися у справжні музейні світильники духовності, які сьогодні милують око, які привертають увагу українців і закордонних туристів.

Завдання 4.

Складнопідрядні речення з неоднорідною супідрядністю:

Б) А 14 жовтня 1990 року, що стало днем народження музею, у музейному приміщенні було обладнано капличку, яка дотепер вважається найцікавішим його місцем.

Такий музей, що втілює в собі усі найкращі риси українства, виховує в людині почуття гідності, адже наші нащадки теж будуть бережливо ставитися до національних святинь.

Завдання 5.

А) Розставте правильно розділові знаки у поданих складнопідрядних реченнях. За яких умов між підрядними частинами складнопідрядного речення не ставимо кому? Коли ставимо тире? Крапку з комою?

Та знай що тільки тут де невгамовний труд землі насичений родюче лоно раниць доспіють ягоди і радощі постануть.

Коли набирають стяги епохи вітру нового і висоти думай що світ змінити хоч трохи повинен і ти.

Соломія міркувала що коли брати у ліву руку плавні мусять швидко скінчитися бо в той бік вони простяглись недалеко.

Мама каже що коли уві сні літається значить росте він росте!

Люди зрозуміли що якщо вони добре працюватимуть то щось зароблять.

Треба докласти всіх зусиль щоб перетворити оточення на ліпше якщо ж воно відстале або ж самому дорівнятися йому якщо відстав сам.

Завдання 7.

Приклади речень з однофункціональними предикативними частинами

На білу гречку впали роси, веселі бджоли одгули, замовкло поле стоголосе в обіймах золотої мли.

При світлі волі всі краї хороші, всі води гідні відбивати небо, усі гаї подібні до Едему!

Пригріло сонечко, обсохла земля, потягло орача в поле.

Приклади речень з різнофункціональними предикативними частинами

Людство не усвідомить себе як єдине ціле – не буде йому добра.

Трапиться слово зрадливе – геть його, сину, гони!

Ми вийшли з льоху – чи вернемось у льох?/ З тюрми ж ми вийшли – й знову у тюрму?!

Завдання 9. Розставте правильно розділові знаки у поданих безсполучникових складних реченнях. За яких умов ставимо двокрапку, тире, крапку з комою?

Уже над Луцьком осінь золота пливе в повітрі сива павутина.

Друзі розповіли подробиці втеча готувалася давно.

Віз ламається чумака розуму набирається.

Усе ясно великого бажання вчитися ти не маєш.

Вихід із становища один погрібні нехайні енергійні заходи.

*Саду нашого не впізнати густим роєм білого цвіту обліпило кожную гілочку.
Облітають квіти обриває вітер пелюстки печальні в синій тишині.
Та диво дивне в лютій тісноті я відчуття безмежжя не втрачаю.*

Завдання 10.

Схема аналізу безсполучникового речення

1. Визначити складові частини безсполучникового складного речення.
2. Установити смислові відношення між частинами безсполучникового складного речення – перелік, послідовність, причина, пояснення, протиставлення, час, умова.
3. Перерахувати граматичні засоби вираження цих смислових відношень – інтонація, порядок частин речення, лексичні елементи, видочасові форми.
4. Визначити тип безсполучникового складного речення.
5. Пояснити розділові знаки.
7. Після цього кожную частину проаналізувати за схемою простого речення.

Облітають квіти, обриває вітер пелюстки печальні в синій тишині – складне, безсполучникове, складається з двох предикативних частин, за смисловими відношеннями поєднані інтонацією переліку, речення з однофункціональними предикативними частинами, між якими ставиться кома (одночасовість, інтонація переліку).

Облітають квіти – просте, розповідне, неокличне, граматична основа: *квіти* (підмет), *облітають* (присудок), двоскладне, непоширене, повне, стверджувальне, неускладнене.

Обриває вітер пелюстки печальні в синій тишині – просте, розповідне, неокличне, граматична основа: *вітер* (підмет), *обриває* (присудок), наявні другорядні члени речення: *пелюстки* (додаток), *тишині* (обставина), *печальні, синій* (означення).

Типові зразки завдань до теми

1. У яких реченнях усі підрядні частини організовані в однорідну підрядність? Подайте схеми до кожного речення.

А. Яка б течія крутила, яка б крутія носила, згубити мене несила, бо маю і крила і корінь.

Б. Якби на квіти та на морози, якби на мене любов твоя, – на ясні зорі, на чисті роси прийшла б до тебе край світу я.

В. Вічна пам'ять усім, хто за правду поліг, хто зустрів не здригнувшись останню хвилину.

Г. Неначе хтось її поставив на сторожі, щоб душу в кожний день будити від сну, щоб не заглухли в серці дикі рожі, поки нова не зацвіте весна.

Г. Шумлять гомінливі міста, неначе співає небес висота, де линуть хмарки пурпурові.

2. У котрих складнопідрядних реченнях є неоднорідна підрядність?

А. Коли ми йшли удвох з тобою вузькою стежкою по полю, я гладив золоте колосся, як гладить милому волосся щаслива ніжна наречена.

Б. Про що їй очерет шепоче тихо, де жолудь золотий додола опадає і ходить по гриби старенька лісничиха?

В. В Академії, де він живе, ще хтось з художників при світлі свічки прагне знайти оте своє, єдине, що винесе його колись до сонця слави й визнання.

Г. Там, де Ятрань круто в'ється, де холодная вода, там дівчина воду брала, чорнобрива, молода.

Г. Земле моя, всеплодющая мати, сили, що в твоїй живе глибині, краплю, щоб в бою сильніше стояти, дай і мені!

3. Визначте різновиди складнопідрядних речень, подайте до них схеми.

А. Кажуть, що там, де побуваєш, лишається частка твого серця.

Б. Як тільки смеркне і чорне небо щільно укріє землю, далекий обрій враз розцвітає червоним саявом.

В. І коли приходить оце відчуття повторюваності буття, то стає на душі спокійно і водночас байдуже, наче ти зрозумів щось більше, ніж здатен висловити.

Г. Крізь сон віків, що в праці відгули, я чую подих древнього Полісся, де з неоліту трави проросли і в чуб зеніту гордо заплелися.

Г. Лише той гідний світлого майбутнього, хто свято шанує минуле, пишається героїчною історією свого народу і все робить для того, щоб сучасне було не менш славне, щоб уписалося воно золотими сторінками на скрижалі історії.

4. На основі поданого журналістського тексту проаналізуйте всі складнопідрядні речення.

Ювілей волинської святині

Наталія МАЛІМОН («День», № 92, 30 травня 2003 р.)

Споконвіків життя Мильців і округи було пов'язане з монастирем. Монаша обитель і дала назву селу. За переказами, сюди, у місцеву поліську пушу, втікали, коли рятувалися від татар ченці Вербського монастиря, що під Ковелем. І, зачаровані її красою, назвали ці місця «милими». Краї настільки глухі, що й власник цих земель, князь Федір Сангушко, випадково, під час полювання, потрапив сюди, зі здивуванням виявив монахів і дерев'яну церковку й, зворушений подвижницьким життям братії, розпорядився збудувати церкву кам'яну й всіляко в подальшому сприяв монастирю. Перша письмова згадка про нього відноситься до 1532 року. Про рівень і намоленість Милецького монастиря свідчить те, що були в ньому аж дві чудотворні ікони – Святителя Миколая та Милецької Богоматері, котрі, на жаль, у вирі століть втрачені безслідно. Проте за Божим промислом кілька років тому в колишній їдальні інтернату для старих, а за первісним призначенням приміщення – у Святомиколаївському храмі у вівтарі було виявлено фреску з ликом Богоматері. Це була наукова сенсація, бо фреска добре збережена, адже виконана в оригінальній іконографічній манері. Вірогідно, що вона була схована за шаром цегли у часи, коли монастир належав уніатам. Стил написання, оригінальність зображення дають

підстави науковцям стверджувати, що ікона відноситься до так званих іменних ікон, що може отримати назву Милецької Богоматері.

5. Зробіть синтаксичний аналіз запропонованих безсполучникових речень, подайте схеми.

А. Готичні смереки над банями буків, гаркаві громи над країною крон.

Б. Минуле більшає щораз – вперед несеш усі надії.

В. Заграє райдугою сніг у променях пахучого волосся, торкнувся ледве сяйва ніг, зцілюю губ вологий посміх.

Г. Гралася з променем, вітром, думала: треба жити.

Г. Верес цвіте фіолетово-світло, сонячні струни влітає павук в сизу, легеньку, мов сниво, накидку.

6. Після речення Цвітуть яблуні... треба поставити кому, якщо серед варіантів його продовження вибрати?

А. пахнуть білі гречки.

Б. прийшов травень.

В. значить справжня весна.

Г. вишні ж уже відцвіли.

Г. разносяться пахощі навколо.

7. Між частинами безсполучникового складного речення треба поставити тире в рядку (розділові знаки пропущено)?

А. Саду нашого не впізнати густим роєм білого цвіту обліпило кожному гілочку.

Б. Облітають квіти обриває вітер пелюстки печальні в синій тишині.

В. Та диво дивне в лютій тісноті я відчуття безмежжя не втрачаю.

Г. Та сам я шукав не істини модні розшукую в хаосі власну особу.

Г. А тумани вже давно щезли розвіяли їх сині вітри й вітерці

8. У запропонованому журналістському тексті доповніть підкреслені прості речення, перебудувавши їх на складні конструкції з різними видами підрядності.

Святині приниженими не бувають

«Гуцульський край» (червень 2012 р.)

Саме стільки виповнюється цьогоріч нашій сільській святині. Вона носить ім'я Святителя Миколая. Вік досить поважний, бо ж скільки літургій у ній відслужено, скільки молитовних благань до Господа висловлено, скільки сліз радості і печалі зронено під її високими склепіннями. І якщо міряти звичайними людськими мірками, то лише два людських життя тривалістю у 80 літ проминули. І нинішні прихожани – внуки і правнуки тих поважних господарів, що спорудили церкву во славу Божу. Перше 80-ліття історії нашої святині закрите від нас завісою часу. Та попри всі життєві негаразди «глади і мори», воєнні лихоліття та різні розрухи вона вистояла. І отримували тут люди хрещення, брали шлюб. Лунали церковні дзвони, скликаючи на службу Божу, щоб розділити спільну радість єднання з

Христом. І тільки 19 грудня 1961 року звичної престольної літургії на честь Святителя Миколая не відбулося. Тодішній священик Іван Олексюк був відсторонений від виконання своїх обов'язків. І церква була приречена на забуття і покривдження аж до 1989 року. Пам'ятаючи слова, що святині приниженими не бувають, саме із думки, саме із слова почалось відновлення церкви Святого Миколая, яка відкрила свої двері на свято Благовіщення Пресвятої Богородиці 1989 року. Та до цього дня було чимало високих порогів у різних службових кабінетах.

9. За поданими схемами складіть речення відповідного різновиду.

[...]: [...].

[...] – [...].

[...], → (...), → (...), → (...).

[...], [...], [...], [...].

[.....]

↓   ↓

(...), (...).

[→ (...)].

[→ (...)] → (...).

10. Виправте пунктуаційні помилки у поданих безсполучникових складних реченнях.

А. Впаде мороз, на яблуневий цвіт, залишимося без врожаю.

Б. Міцна сім'я міцна держава.

В. І диво дивне сталося із ним – совість заговорила.

Г. Ловив рибку, впіймав рака.

Г. Прийде осінь, у засіках буде хліб золотий.

11. Проаналізуйте подані безсполучникові складні речення:

А. Діти забігають до класу, розпочинається урок (Експрес, 1–8 березня 2012).

Б. Відбувається скорочення зовнішнього попиту, зменшуються доходи підприємств, знижуються темпи зростання зарплат (Експрес, 19–26 квітня 2012).

В. Юрій Шевченко не хотів конфлікту з Кирилом, він готовий все відшкодувати (Експрес, 19–26 квітня 2012).

12. На основі поданої фотоілюстрації напишіть невеликий текст (5–7) речень, послуговуючись безсполучниковими реченнями. Охарактеризуйте ці речення з погляду їх семантико-синтаксичної організації:

Питання для дискусії

Чи часто у журналістських матеріалах трапляються безсполучникові складні речення? Безсполучникові складні речення якого функціонального розряду переважно вживані у публіцистичних матеріалах? Обґрунтуйте свою думку конкретними прикладами.

Питання для самоперевірки

1. Яка роль інтонації в організації безсполучникового складного речення?
2. Укажіть місце безсполучникових конструкцій у системі складних речень.
3. Охарактеризуйте систему розділових знаків у безсполучникових конструкціях. Яким змістовим відношенням між предикативними частинами вони відповідають?

Література

1. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / [За заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 310–387, 409–428.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – С. 313–344.
3. Сучасна українська мова / [За заг. ред. О. Д. Пономарева]. – К. : Либідь, 1997. – С. 311–342.
4. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – С. 446–597.
5. Шульжук К. Ф. Складне речення в українській мові / К. Ф. Шульжук. – К. : Рад. шк., 1989. – С. 27–45.
6. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підруч. / К. Ф. Шульжук. – К. : Видав. центр «Академія», 2004. – С. 249–330.
7. Непийвода Н. Сам собі редактор. Порадник з української мови / Н. Непийвода. – К., 1998. – 123 с.
8. Капелюшний А. О. Типологія журналістських помилок / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2000. – 68 с.
9. Горяна Г. М. Вивчення складнопідрядних речень з підрядними означальними та з'ясувальними / Г. М. Горяна, В. Д. Горяний // Українська

мова і література в школі – 1974. – № 10. – С. 71–74.

10. Кучеренко І. К. Складнопідрядні речення з кількома підрядними / І. К. Кучеренко // Українська мова і література в школі – 1973. – № 5. – С. 30–39.

Тема 4. БАГАТОКОМПОНЕНТНІ СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З РІЗНИМИ ВИДАМИ ЗВ'ЯЗКУ

«Наш давній Лучеськ»

Ключове питання заняття: Яка історія Луцька? Які цікаві історичні факти із життя рідного міста Вам відомі?

1. Типи багатокомпонентних складних речень у мові ЗМК. Складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові багатокомпонентні конструкції. Багатокомпонентні конструкції змішаного типу.

Завдання 1.

А) Чи часто вживані багатокомпонентні речення у журналістському тексті? Чому? (усно).

Б) Наведіть приклади (по 2–3 речення) складносурядних, складнопідрядних, безсполучникових багатокомпонентних конструкцій, охарактеризуйте їх.

В) Підберіть довільний журналістський текст, що стосувався б історії чи сучасного стану Луцька, у якому були б багатокомпонентні речення, проаналізуйте ці речення.

2. Варіанти поєднання сурядно-підрядних конструкцій.

Завдання 2.

А) Які можливі варіанти поєднання сурядно-підрядних конструкцій? (усно)

Б) Складіть невелике висловлювання про Луцьк як рідне місто (чи місто, у якому Ви зараз живете), використавши багатокомпонентні складні конструкції із сурядним і підрядним зв'язком.

3. Складні багатокомпонентні сполучниково-безсполучникові речення.

Завдання 3.

А) Наведіть приклади багатокомпонентних сполучниково-безсполучникових речень (усно), охарактеризуйте їх.

Б) Випишіть із волинських газет чи інтернет-видань 4 заголовки журналістських статей, що стосувалися б зазначеної теми, складіть із ними багатокомпонентні складні речення. Визначте граматичні центри у цих реченнях.

4. Поняття про період. Період у журналістиці.

Завдання 4.

А) Чи траплявся Вам період у журналістських матеріалах? (усно).

Б) Складіть декілька речень описового характеру про Луцьк, оформивши їх як період.

5. Схема розбору багатокомпонентного складного речення.

Завдання 5. Уміти робити повний синтаксичний розбір багатокомпонентних складних речень на конкретних прикладах, подавати їх схематично.

6. Синтаксичні анормативи на прикладі багатокомпонентних складних речень у журналістських текстах.

7. Синтаксична єдність і її будова. Засоби зв'язку між частинами синтаксичної єдності.

8. Абзац.

Зразки виконаних завдань

Завдання 1.

Б)

Складносурядні багатокomпонентні речення:

Ми збирали з сином жолуді дубові, і про день майбутній я казав синкові, і пливли багрові хмари в вишині, і співала осінь весняні пісні.

Прилинув вітер, і в тісній хатині він про весняну волю заспівав, а з ним прилинули пісні пташині, і любий гай з ним відгук свій прислав.

Виразніше чулися звуки музики, але враз вони стихли, і у вухах шумів лише вітер.

Складнопідрядні багатокomпонентні речення:

Юнак почервонів від того, що раптом став у центрі уваги, хоч до кінця ще не збагнув, чим він так зацікавив аудиторію.

Але щоб краще збагнути навколишню красу, він навчав дітей малювати і переносити на папір все, що вони бачать, що їм до вподоби.

А вона на щоб не дивилася, де б не гуляла, всюди ввижаються їй дрімучі волинські праліси, голубоводі, оточені очеретом і рогозою озерця, тихі, як вечірні години річечки, що пливають собі широкими долинами між зажурених верб.

Безсполучникові багатокomпонентні речення:

На попелищі віковим досада шириться з досади, їм спільної немає ради, нещасливий їм спільний дім.

Куріють вигаслі багаття, собаки виють до зірок, у річці місяць, мов латаття, доріс до повні і розмок.

Розіллються ріками скрипки, килимом простеляться метали – так мені й синкові щебетали на тугому дроті ластівки.

В)

Ніч, коли замок оживає

Івана МАРТИНІВ («Молодіжний портал Волині» <http://molod.in.ua/>)

Арт-феєрія «Ніч у Луцькому замку» вже вшосте оселилась в древніх стінах фортеці. 1)Щороку тут на церемонії з'являється князь Любарт зі свитою, щороку славні лицарі схрещують мечі, середньовічні таверни частують простий люд, а зі сцени лунає музика. 2)Цього року все набрало трішки іншого забарвлення, і першопричиною цього стало відкриття Першого європейського форуму інтеркультурних міст, котрий розпочався у Луцьку 14 червня. Давні стіни прихистили цього разу і лучан, і більше сімдесяти учасників Форуму, до яких приєдналися також учасники самої арт-феєрії. Цього року насичення програми Ночі у Луцькому Замку було феноменальним. Як і обіцяв міський голова Микола Ярославович Романюк,

сюрпризів було вдосталь. Театр «Воскресіння» влаштував захоплюючий інтерактив із персонажами на ходулях, котрі періодично вливались у натовп. 3) Після аудієнції у князя Любарта та урочистого запалення вогню у замку відкривала фестиваль одеська фолк-група РЄСНЄРА, їхню ініціативу перехопили поляки із «Трузна», а поважні старці із «Troitsa» (Білорусія) зробили всім слухачам екскурс у давній фольклор своєї країни. Завершив древню добу у Луцькому замку гурт «Bakchus» із Чехії. А після фаєр-шоу від «Inferno» з Литви на сцені засяяла ще одна зірочка – невгамовна Руслана, котра, до речі, вперше потрапила у стіни замку в далекому 1999-му році. 4) На прес-конференції співачка наголосила, що «ніч у Луцькому замку – це справжнє етнічне мистецтво, котре є ще й інтернаціональним, і їй приємно виступати разом із представленими у програмі гуртами».

- 1) багатокomпонентне речення із безсполучниковим і сполучниковим (сурядним) зв'язком;
- 2) багатокomпонентне речення із сурядним і підрядним сполучниковим зв'язком;
- 3) багатокomпонентне речення із безсполучниковим і сполучниковим (сурядним) зв'язком;
- 4) багатокomпонентне речення із із сурядним і підрядним сполучниковим зв'язком.

Завдання 2.

Сонце пригрівало сильніше, із голубого неба долітав повний жалю журавлиний трубний ключ, який то гучнів, то завмирав, тонучи в голубій безвісті.

І Євген уже не міг відрізнити, де крила чайок, а де біла хустина, яка тріпотіла в Маріїній руці.

Як хочеш від людей шаноби, любов і гнів бери у путь, а то лиш допотопні сноби твою поезію приймуть.

Б)

Луцьк

Луцьк, безумовно, один із найзатишніших обласних центрів України. Оскільки життя тут тече повільно, і метушні обласного центру майже не відчувається, тому блукати старовинними вулицями безлюдного центру міста – одне задоволення. Датою заснування Луцька вважається перша письмова згадка про нього в Іпатіївському літописі 1085, однак історичні джерела свідчать, що християнство прийшло сюди дуже рано. Найвідомішою пам'яткою Луцька є, звичайно, замок, який був резиденцією князя Любарта, а тепер це одна з небагатьох давніх споруд готичного стилю, які збереглися в Україні. Луцьке братство було визначним культурним центром українського народу, який перебував під владою Польщі, а членами братства були Петро Могила, Петро Сагайдачний, Галика Гулевичівна та інші. Також у центрі міста неможливо не помітити Троїцький православний собор, який був зведений протягом 1754–1790 років,

а його засновником був король Стефан Баторій. На кафедральній вулиці розташований будинок XVIII століття, у якому мешкала родина Косачів, а на площі Ринок увагу привертають два невеличких будиночки: аптека Злоцьких і житловий будинок.

Завдання 3.

А)

Все записуй в серці молодому, буде це як знахідка тобі, коли в старість прийдеш ти додому, як у гавань тиху кораблі.

В чорнім горі і журі віру нашу не підтяти: умирають матері, та не вмере ніколи Мати.

Народи й царства мруть, міняються віки, і там, де чабани дрімали супокійно, зростають города, киплять криваві війни, в змаганні вічному сивіє смертний люд.

Б) «Волинь буде з хлібом», «Свято пісні об'єднало волинян» («Волинь-нова», № 93, 21 серпня 2012), «У Луцьку вручили ключі від квартир» («Волинь-нова», № 94, 23 серпня 2012), «Іменини Лучеська» («Волинська газета», 30 серпня 2012).

Літо цього року видалося хорошим – Волинь буде з хлібом, проте уже зараз починають на нього підвищувати ціну.

Україна святкувала День Незалежності, а свято пісні об'єднало волинян, і тепло було в серцях усім, хто цього дня прийшов на Театральний майдан обласного центру.

Щоб переконати людей у реалізації програми доступного житла, про яку так багато говорять, у Луцьку вручили ключі від квартир тим, хто став піонерами першої державної іпотеки на Волині.

Іменини Лучеська, що відзначали 25 серпня, запам'яталися ключем з вишиванок, сонячним годинником, ярмарком ковальства у замку, а неповторне «Поліське літо з фольклором» стало духовним осердям свята.

Завдання 4.

Приклади речень, оформлені як періоди:

А. Пекучий день... лісів солодка млява... смага стежок... сонливиці левад...

Іде гроза дзвінка і кучерява садам замлілі руки цілувать.

Б. Архаїка зими. Овали переметів. Поклони верб під завивання віхол.

Пергаментне вікно у сніжній коловерті, і дах, що перевтілювався на стріху.

В. Величний замок над Стиром. Парк, який носить ім'я славетної поетеси і який щонаочі зацвітає букетами ліхтарів! Затишні вулички з бродячими псами і музикантами, шикарними ресторанами і скромними кафе, і, здавалося б, найпривітнішими в світі людьми. То дихає місто епохою Любарта, то витає над ним сучасний європейський дух. Здіймається над ним, як птах у небі, древній Троїстий собор, шумить Старий і Новий ринок, метушиться люд, узявшись із тролейбусами за руки. Отакий мій древній Лучеськ і сучасний Луцьк!

Завдання 5.

Схема аналізу багатокomпонентного речення

1. Аналізована конструкція (речення).
2. Яке речення за метою висловлювання, емоційним забарвленням (розповідне, питальне, спонукальне, окличне)?
3. Предикативні частини, з яких складається речення, виділити (пронумерувати) кожну з них.
4. Предикативні частини, що виділяються на вищому рівні членування (об'єднані сурядним чи безсполучниковим зв'язком). Сміслові відношення між ними.
5. Предикативні частини, що виділяються на нижчому рівні членування (вони приєднуються підрядним зв'язком).
6. Який член головної предикативної частини (чи вся частина пояснює підрядна частина)?
7. На яке питання відповідає підрядна частина
8. Якими сполучниками чи сполучними словами приєднана до головної?
9. Із яким підрядним реченням співвідноситься підрядна частина (чи підрядні)?
10. До якого різновиду багатокomпонентних складних речень із різними видами зв'язку належить речення (з сурядним і підрядним; з безсполучниковим і підрядним; з сурядним, безсполучниковим і підрядним).
11. Аналіз предикативних частин за схемою простого речення.
12. Розділові знаки в реченні.
13. Схема речення.

Зразок

Ми швидко хочемо бути дорослими, зате часто забуваємо, що доросле життя передбачає відповідальність і наполегливість в усьому.

1. Речення розповідне, неокличне.
2. Складається з трьох предикативних частин.
3. На вищому рівні членування виділено дві предикативні частини (1 і 2), з'єднані сурядним зв'язком (сурядність протиставна, виражена інтонацією протиставлення, сполучником *зате* та порядком розташування предикативних частин).
4. На нижчому (внутрішньому) рівні членування виділено третю предикативну частину, що пояснює у попередній предикативній частині дієслово *забуваємо*, відповідає на питання *що саме?* і приєднується сполучником *що*. Це складнопідрядне з'ясувальнo-об'єктне речення.
5. Це багатокomпонентне складне речення з сурядним і підрядним зв'язком.
6. Кому ставимо після першої предикативної частини перед сполучником сурядності *зате* і після другої – перед сполучником *що*.
7. Графічна схема речення: [ ], *зате* [ ], (*що*).

Типові зразки завдань до теми

1. За поданими схемами складіть і запишіть речення:

(Коли ...), [...], [...], (*що* ...), і [...], (наначе ...), (мов би ...), (який ...)

[...] : [...], (*де* ...), а [...]

[...], [...], *але* [...], (...)

2. Виділіть речення із сурядним і підрядним зв'язком.

А. Сонце і повітря лоскочуть щоки, а зелень ялинкових гілок виглядає з-під снігу так свіжо, що, здається, надворі стоїть весна, одягнена у білі шати.

Б. Минає літо, осінь вже бреде, лісів багрянець торкнувся вересневий, і пахне чебрецем, і листя де-не-де, кружляючи, лягає під дерева.

В. У ті дивні дні, коли мої штани іще тримались на одній підтяжці, я все ніяк допетрати не міг, що крутиться земля, мов куля круга.

Г. Потрібно писати про наші села й міста, про наші вулиці, треба називати їх. справжніми іменами, щоб у людських серцях рідна земля оживала, щоб чоловік, уперше потрапивши на те чи інше місце, безпохибно пізнав – і ось він, той край, про який читав.

3. У якому реченні поєднано безсполучниковий і сурядний зв'язок?

А. Він так розійшовся, що в Євмена не залишилося найменшого сумніву: буде все так, як вирішив Таливон.

Б. Половець став на порозі – досвіток був повитий білими пасмами, під стіною темніла калюжа, проте не дощило.

В. Море дедалі втрачало спокій; чайки знімалися з одиноких берегових скель, припадали грудьми до хвилі і плакали над морем.

Г. Якось химерно запахли абрикоси: запах був ніжний і нагадував чомусь старий Прованс і старомодні кабриолети.

4. У якому реченні неправильно розставлено розділові знаки?

А. Є прадавні скарби, що намертво лежать у землі, і є живі скарби, що йдуть по землі від покоління до покоління, огортаючи глибинним чаром людську душу.

Б. Погортайте сторінки сивих віків, і вам відкриється багато поетичних таємниць, і ви почуєте голоси творців, імена яких так розгубила історія, що вже навряд чи знайдемо багатьох сіячів, чия поетична нива, ставши народною, квітує й сьогодні.

В. Крізь шибки вікон стежили за хлопцем сиві бабусі і він, вітаючись із сусідами йшов вузьенькою вулицею, де поряд з іншими убогими хатами стояла його хата з трьома вікнами і такою давньою покрівлею, що вже замість соломи виднівся суцільний мох з, якого буйно росли окремі стеблини жита.

Г. У гущавину бору долітали з міста передзвони, і, можливо, не один звір, нашорошившись, слухав одноманітне гудіння і мчав потім, сполоханий, в такі хащі, де давно не ступала людська нога.

5. Якій із схем відповідає подане речення?

Хіба ж під вечоровими яворами, у головах яких стояли зорі, а в ногах жебони вода, таким ввижалося власне свято?

А. [ ], (у яких...), а [ ], [ ]?

Б. [ ], (у яких...), а [ ], [ ]?

В. [ ], (у яких..., а (...), ...)?

Г. (Хіба...), (у яких...), а [ ], [ ];

Г. [ ], (у яких...), а [ ], [ ]?

6. Визначте складні речення з різними видами зв'язку.

А. Хоч у житті стрічав тебе я рідко, та все ж мені той спогад серце гріє.

Б. Дедалі скульптор все більше переконувався в тому, що мусить негайно виїхати звідси.

В. Почувається, як їм щасливо у парі, як гарно та вільно і беззвучно плисти по озерцю.

Г. У нас тепер іде свята війна за оборону небесної держави, і боротись ми всі за неї мусим до загибелі, хто чим здолає, – хто вогнистим словом, хто вчинками проречистим.

Ґ. Висока й міцна, як дубина, стояла по горах кукурудза, вип'явши напоказ грубі качани; виноград по садах жовтів, наливався.

Д. Поговоривши на ту тему, гості почали прощатися, але тут Тетяна Степанівна згадала, чого вона прийшла.

Е. Море шуміло, і хвилі його скакали далеко на берег, щоб змити низькі береги, покриті травою.

7. Виконайте синтаксичний аналіз багатоконпонентних речень, подайте до них схеми.

А. Струшується сад, як парасолька, мокрі ниви, і порожній шлях, ген корів розсипана квасолька доганяє хмари у полях.

Б. Близнята-зерна туляться в покоси, біжить юрба червонощоких руж, сплять солодко черкуси-негритоси, біляві яблука і жовта раса груш.

В. Лежить городів гарбузова Мекка, у тихе небо струменить тепло, і над стареньким комином лелека після дощу просушує крило.

Ґ. Спинюся я і довго буду слухать, як бродить серпень по землі моїй; ще над Дніпром клубочиться задуха, і пахне степом сизий деревій.

ґ. Малі озерця блискають незлісно, колише хмара втомлені громи, поїдемо поговорити з лісом, а вже тоді я можу і з людьми.

8. На основі поданих фотоілюстрацій напишіть невеликий текст (5–7) речень, послуговуючись багатоконпонентними структурами. Охарактеризуйте ці речення з погляду їх семантико-синтаксичної організації:

Питання для дискусії

Чи часто у журналістських матеріалах трапляються багатоконпонентні речення? Багатоконпонентні речення якого типу переважно вживані у публіцистичних матеріалах? Обґрунтуйте свою думку конкретними прикладами із сучасних ЗМІ.

Питання для самоперевірки

1. Які типи сполучників вживаються у багатоконпонентних складносурядних реченнях?
2. Поясніть поняття однорідної, неоднорідної та послідовної підрядності. Що таке супідрядність?
3. Назвіть варіанти поєднань безсполучниково-сполучникових конструкцій. Намалюйте схеми.
4. Які синтаксичні та стилістичні функції періоду?

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови : Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – С. 351–354.
2. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови / М. У. Каранська. – К. : НМК ВО, 1992. – С. 210–349.
3. Сучасна українська мова / [За заг. ред. О.Д.Пономарева]. – К. : Либідь, 1997. – С. 356–360.
4. Шульжук К. Ф. Складне речення в українській мові / К. Ф. Шульжук. – К. : Рад. шк., 1989. – С. 45–90, 102–119.
5. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підруч. / К. Ф. Шульжук. – К. : Видав. центр «Академія», 2004. – С. 302–342, 353–364.
6. Шульжук К. Ф. Складні багатоконпонентні речення в українській мові / К. Ф. Шульжук. – К. : Вища шк., 1986. – 260 с.
7. Непийвода Н. Сам собі редактор. Порадник з української мови / Н. Непийвода. – К., 1998. – 123 с.
8. Капелюшний А. О. Типологія журналістських помилок / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2000. – 68 с.

9. Український правопис. – К. : Наук. думка, 1996. – С. 126–153 (згідно з темою).

10. Шульжук К. Ф. Мовленнєва реалізація моделей складних багатокомпонентних речень / К. Ф. Шульжук // Мовознавство. – 1991. – № 3. – С. 12–19.

11. Чередниченко І. Г. Період як синтаксична конструкція в сучасній українській мові / І. Г. Чередниченко // Українська мова і література в школі – 1957. – № 2. – С. 29–35.

Тема 5. ЗАСОБИ ПЕРЕДАЧІ ЧУЖОГО МОВЛЕННЯ

«Політика – велика сила»

Ключове питання заняття: Яку роль відіграє політика у Вашому житті? Ваш улюблений політичний діяч?

1. Особливості використання прямої мови у журналістських матеріалах.

Завдання 1.

А) Проаналізуйте використання прямої мови у журналістських текстах на прикладі одного видання, випишіть їх.

Б) Складіть невелику розповідь про те, яким на Вашу думку повинен бути хороший політик, використавши конструкції із прямою мовою.

2. Різні типи зв'язку прямої мови з непрямою (авторською).

Завдання 2. Простежте частоту вживання у публіцистичних матеріалах приклади прямої мови з непрямою (авторською).

3. Заміна прямої мови непрямою.

Завдання 3. Речення із прямою мовою (див. завдання 1) перебудуйте так, щоб відбулася заміна прямої мови непрямою. Простежте, чи завжди така заміна доречна.

4. Невласне пряма мова, її структурні особливості та застосування у мові ЗМК.

Завдання 4. Складіть або випишіть 3–4 речення із невластне прямою мовою.

5. Діалог та цитування у мові журналістів.

6. Культура мови ЗМІ на прикладі вживання синтаксичних конструкцій із прямою мовою.

Завдання 5.

А). Складіть уявний діалог (або підберіть із сучасних мас-медіа) з будь-яким сучасним політичним діячем. Охарактеризуйте особливості діалогічного мовлення у журналістських текстах.

Б) Випишіть декілька заголовків журналістських матеріалів, оформлених прямою мовою (або цитатами письменників).

6. Пунктуація при прямій мові.

Завдання 6. Уміти правильно розставляти і коментувати розділові знаки при прямій мові, діалогах, цитуванні.

Типові зразки завдань до теми

1. Перетворіть вирази відомих людей на речення із прямою мовою:

А. Недостатньо лише отримати знання – треба знайти їм застосування. Недостатньо тільки бажати – треба творити (Й. Гете).

Б. Кожна людина народжується для якоїсь справи. Кожний, хто ходить по землі, має свої обов'язки в житті (Е. Хемінгуей).

В. Знати багато мов – значить мати багато ключів до одного замка (Вольтер).

Г. Життя – гора: піднімаєшся повільно, спускаєшся швидко (Гі де Мопассан).

Г. Людина своїми руками повинна прокладати шлях у житті (А. Крісті).

2. Напишіть невеликий твір-роздум на тему: «Із усіх пристрастей заздрість найогидніша. Під стягом заздрості крокує ненависть, зрада та інтрига» (Гельвенцій), використавши речення із прямою, непрямою, невласне прямою мовою, охарактеризуйте ці речення.

3. За поданими схемами складіть речення:

«П, – а, – п.», «П, – а. – П», «П», – а. А: «П».

4. Випишіть із творів українських письменників речення із прямою мовою, проаналізуйте їх.

5. Охарактеризуйте синтаксичні конструкції із прямою мовою:

А. Красива осінь вишиває клени червоним, жовтим, срібним, золотим. А листя просить: "Виший нас зеленим! Ми ще побудем, ще не облетим".

Б. Мене ізмалку люблять всі дерева, і розуміє бузиновий Пан, чому верба, від крапель кришталева, мені сказала: "Здрастуй!" – крізь туман.

В. Я річку побачила раптом. Питаю: "А хто ж ти така?". "Я Альта, я Альта, я Альта!" – тонесенько плаче ріка...

Г. Шипшина важко віддає плоди. Вона людей хапає за рукава. Вона кричить: "Людино, подожди! О, подожди, людино, будь ласкава. Не всі, не всі, хоч ягідку облиш!".

Г. І першого снігу сяйво пречисте, і пісня очей, і слів голуби. І так дивовижно освітлене місто, що кожна іскриночка шепче: "Люби".

6. Складіть діалог на одну із ситуацій: «На зустрічі з відомим політиком», «У гостях у сучасного молодого українського письменника», «На презентації волинської книги», «У редакції популярного видання», «У теле- (радіо)студії».

7. Відредагуйте цитати, розставивши правильно розділові знаки, прокоментуйте їх.

А. Тодось Осьмачка писав коли трапляється велике горе, то завжди Шевченко, Шекспір і Гете встають переді мною, викликають гіркі думки, а під кінець дають втіху і заспокоєння.

Б. Був Сосюра навіть в охороні Петлюри. Про це, між іншим, є згадка не тільки в спогаді, а й в одному з його віршів, де говориться про те як груші Петлюри рвав я в саду.

В. Якби поетичний геній визначався... індивідуальною неповторністю стилю, відсутністю наслідуваних літературних або пісенних зразків та попередників, лірика Є. Плужника становила б найвище досягнення в цілому українському письменстві пише В. Державін.

Г. ... Література наша – не шлях до легкої слави, не спосіб заробітку і не розвага на дозвіллі, а чесне служіння народові стверджує відомий український літературознавець.

8. Перетворіть подані речення із прямою мовою на непряму або невласне пряму:

А. Чоловік зі згаслими очима (вчора гріли половину світу) каже ніяково, ледь вловимо: «Від життя потрібно відпочити».

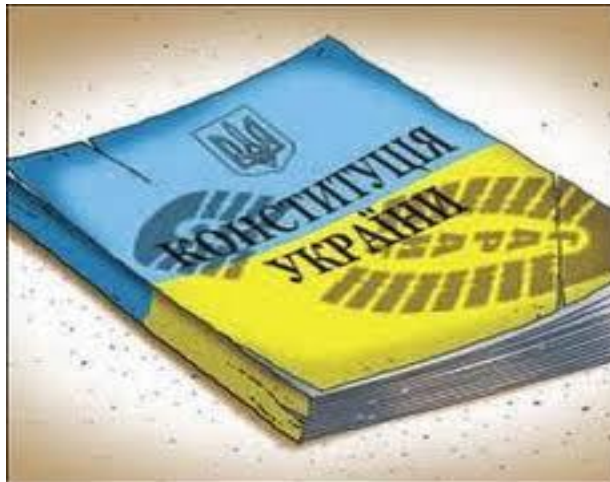
Б. Про Івана Франка Максим Рильський сказав: «Як не міг Леонардо да Вінчі бути тільки живописцем або тільки скульптором, так не народжений був Іван Франко на те, щоб усю силу свого розуму, темпераменту й талану спрямувати якимось одним річищем».

В. «В умовах власної держави Довженко виріс би на світового генія», – сказав у своєму виступі на урочистому зібранні Євген Маланюк.

Г. «Життя мені всміхалося, – говорив Іван Франко, – а діти були тим весняним промінням, яке зігрівало моє серце».

Г. Хитнулась квітка. Бджілка сполошилась. І хтось спокійно проказав: «Звершилось!»".

9. На основі поданих фотоілюстрацій напишіть невеликий текст (5–7) речень, послуговуючись конструкціями а) із прямою мовою; б) із пригодом. Охарактеризуйте ці речення з погляду їхньої семантико-синтаксичної організації:

Питання для дискусії

Аргументуйте переваги та недоліки використання різновидів прямої мови у публіцистиці. Діалогічне мовлення та цитування: за і проти.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягають структурно-семантичні особливості прямої мови?
2. Які є способи заміни прямої мови непрямою?
3. Із якою метою використовується невластива пряма мова?
4. Як оформляються цитати в наукових і публіцистичних текстах?

Література

1. Каранська М. У. Сучасна українська літературна мова / М. У. Каранська – К. : НМК ВО, 1992. – С. 367–382.
2. Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / [За заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 428–430.
3. Сучасна українська мова / [За заг. ред. О.Д.Пономарева]. – К. : Либідь, 1997. – С. 365–370.
4. Сучасна українська літературна мова / [За ред. М.Я.Плющ]. – К. : Вища шк., 1994. – С. 393–397.
5. Юшук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Юшук. – К. : Рад. шк., 1994. – С. 212–274.
6. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підруч. – К. : Видав. центр «Академія», 2004 / К. Ф. Шульжук. – С. 364–370.
7. Непийвода Н. Сам собі редактор. Порадник з української мови / Н. Непийвода. – К., 1998. – 123 с.
8. Капелюшний А. О. Типологія журналістських помилок / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2000 – 68 с.
9. Український правопис. – К. : Наук. думка, 1996. – С. 153–157.
10. Кучеренко І. К. Зміст поняття „пряма мова” з погляду синтаксису / І. К. Кучеренко // Українська мова і література в школі – 1964. – № 7. – С. 29–35.
11. Рінберг В. Л. Конструкції прямої мови в системі складних структур / В. Л. Рінберг // Мовознавство. – 1980. – № 23 – С. 17–25.

Самостійна робота студентів

У тематичному плануванні практичних завдань самостійна робота включена до кожного практичного заняття.

Зразки типових завдань для самостійної роботи до змістового модуля IV

Тема 1. Проведіть міні-дослідження щодо частотності вживання складносурядних речень у текстах ЗМК на прикладі одного друкованого чи електронного сучасного видання. Підготуйте на основі отриманих результатів невелике повідомлення до 5 хв.

Тема 2. Підготуйте невелике повідомлення до 5 хв. на тему: «Специфіка використання складнопідрядних речень у різних жанрах публіцистики» або «Стилістичні особливості складнопідрядних речень у журналістських текстах».

Тема 3.

1. Підготуйте невелике повідомлення до 5 хв. про частотність уживання складнопідрядних і безсполучникових конструкцій у мові ЗМІ. Аргументуйте свою думку конкретними прикладами.

2. Напишіть невеликий журналістський текст (5–7 речень) на тему «Музей хліба у Луцьку».

Тема 4.

Підготуйте невелику доповідь у вигляді аргументів на тему: «Чи доцільне нагромадження журналістських текстів багатокомпонентними структурами різного типу?» Доведіть свої міркування.

Тема 5.

Підготуйте невелике повідомлення до 5 хв. на тему: «Роль прямої мови у публіцистичних матеріалах».

Індивідуальна робота студентів

Індивідуальна робота із змістового модуля IV передбачає синтаксичний аналіз якогось періодичного видання (газети, журналу в друкованому чи електронному варіанті, інтернет-видання). Для аналізу необхідно опрацювати 10–15 останніх випусків видання. Синтаксичний аналіз має включати:

I. Аналіз синтаксичних особливостей заголовків журналістських текстів. Виписати всі можливі заголовки, оформлені:

1. Складносурядними реченнями відкритої і закритої структури
2. Складнопідрядними реченнями різних типів
3. Складнопідрядними реченнями з кількома підрядними
4. Парцельованими підрядними конструкціями
5. Безсполучниковими реченнями
6. Прямою мовою
7. Цитатами

II. Аналіз синтаксичних особливостей журналістських статей. Із журналістських текстів аналізованого видання виписати по 5 прикладів:

1. Складносурядних речень
2. Складнопідрядних речень з одним і кількома підрядними
3. Безсполучникових речень
4. Багатокомпонентних речень
5. Речень із різними засобами передачі чужого мовлення (пряма мова, непряма і невласне пряма мова, цитування, діалог).

III. Аналіз синтаксичних помилок у ЗМК. Виписати всі помилки у вживанні складних синтаксичних конструкцій, зафіксовані в аналізованому виданні.

Примітка. Біля кожного виписаного прикладу вказувати номер і сторінку видання.

При оцінюванні індивідуальної роботи враховується актуальність підбраного для аналізу видання, достовірний синтаксичний аналіз, оригінальність виписаних прикладів, власний погляд і обґрунтування, важливість типових синтаксичних помилок, достовірність написаного.

Модульний контроль

Модульна контрольна робота, передбачена до змістового модуля IV, спрямована на перевірку рівня оволодіння студентами теоретичного матеріалу та вироблення в них відповідних практичних вмінь і навичок. Вона включає завдання різного рівня складності на перевірку вивченого матеріалу і застосування його на практиці, а також творчий підхід до перевірки окремих синтаксичних явищ, що зумовлено профілем спеціальності.

Зразок одного з варіантів модульної контрольної роботи до змістового модуля IV

«Синтаксис складного речення. Способи відтворення чужого мовлення в сучасній українській мові»

I. Розставте пропущені розділові знаки або прокоментуйте, де їх ставити не потрібно (2 б).

1. Дощ пройшов і Київ зеленіє.
2. Деся коні ржуть і глухо грають сурми.
3. Назвався грибом лізь у кошик.
4. Хлопець непокоївся весна видалася засушливою.
5. Усміх пославши в останнім промінні згинуло літо дощик уїдливи дощик осінній сіється наче крізь сито.
6. Облітають квіти обриває вітер пелюстки печальні в сивій тишині.

II. Визначте різновид кожного підрядного речення і засіб зв'язку (сполучник чи сполучне слово) (3 б).

1. Життя – це обирання з реп'яхів, що пазурами уп'ялися в душу.
2. Хоч не рідний син Ярема, а щира дитина.
3. Нам з тобою, видно, по дорозі, бо ішли й нікуди не прийшли.
4. Сердега так перелякався, що аж тремтить.
5. Доки сонце зійде, роса очі виїсть.
6. Теплий туман наливав балку так, що дерева потопали в ньому.

II. Продовжіть речення Вітру на морі не було..., утворивши а) складносурядне речення з протиставним сполучником; б) складнопідрядне речення із підрядним з'ясувальним; в) складнопідрядне речення з однорідною підрядністю; г) безсполучникове речення з однофункціональною частиною; г) безсполучникове речення з різнофункціональною частиною (3 б).

IV. Визначте різновиди складних речень, підкресліть у них граматичні центри, подайте схеми (3 б).

1. І серце хоче зупинити мить, а час летить – на нас він не зважає.
2. Старенька груша дихає на пальці, їй, певно, сняться повні жмені груш.
3. Я бреду далі серед високих кущів, і вони все сміються мені, як сміється матері дитина.
4. Як ішла я колись від села, оглядалась на кинуте поле, зачепилась хмаринка мала за вершечок стрункої тополі.

V. Обравши якусь важливу, на Ваш погляд, проблематику, складіть такі різновиди речень а) складносурядне речення; б) складнопідрядне речення в) складнопідрядне речення з послідовною супідрядністю; г) складнопідрядне речення з неоднорідною підрядністю; г) безсполучникове речення; д) багатокомпонентне речення. До кожного речення подайте структурну схему (4 б).

Питання змістового модуля, винесені на іспит

1. Визначальні формальні, семантичні та комунікативні ознаки складного речення.
2. Різновиди складних конструкцій.
3. Поняття про складносурядні речення, принципи їх класифікації. Змістові відношення між предикативними частинами. Розділові знаки у складносурядних реченнях.
4. Класифікація складнопідрядних речень. Розділові знаки в складнопідрядних реченнях.

5. Типи безсполучникових складних речень. Семантико-синтаксичні відношення між їх частинами. Розділові знаки у безсполучникових складних реченнях.
6. Типи багатокомпонентних складних речень. Період.
7. Способи передачі чужого мовлення. Пряма мова. Розділові знаки в реченнях із прямою мовою.
8. Непряма і невласне пряма мова.
9. Специфіка діалогу у журналістському тексті. Розділові знаки.
10. Цитування у журналістиці. Пунктуація при вживанні цитат.

ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

ОСНОВНА

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. / І. Р. Вихованець – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
2. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Синтаксис / О. Т. Волох, М. Т. Чемерисов, Є. І. Чернов. – К. : Вища школа, 1984. – 255 с.
3. Гуйванюк Н. В. Складні ускладнені речення (Теоретично-практичний блок) : навч. посіб. / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кульбабська – Чернівці : Рута, 2003. – 143 с.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДНУ, 2001. – 662 с.
5. Загнітко А. П. Український синтаксис : навч.-практ. комплекс : у 2-х ч. / А. П. Загнітко, М. О. Вінтонів, Л. В. Сегін : 2-ге вид., доповн. – Донецьк – Слов'янськ : ДонНУ. – 2011. – 652 с.
6. Кадомцева Л. О. Українська мова. Синтаксис простого речення / Л. О. Кадомцева. – К. : Вища шк., 1985. – 127 с.
7. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови / М. У. Каранська. – К. : НМК ВО, 1992. – 400 с.
8. Кобилянська М. Ф. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис : збірн. вправ / М. Ф. Кобилянська, Н. В. Гуйванюк – К. : Вища шк., 1992. – 271 с.
9. Марчук О. І. Синтаксис сучасної української мови. Практикум : метод. реком. для студентів заочної форми навчання / О. І. Марчук. – Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2010. – 100 с.
10. Мельничайко О. І. Навчально-тренувальні вправи з синтаксису складного речення з принагідним повторенням синтаксису простого речення, будови слова і словотвору / О. І. Мельничайко, М. Й. Криськів. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 88 с.
11. Меншиков І. І. Синтаксичні зв'язки слів у сучасній українській літературній мові / І. І. Меншиков, І. С. Попова. – Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2001. – 89 с.
12. Плиско К. М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення. – Харків, 1992. – С. 25–90.

13. Синтаксис сучасної української літературної мови: складне речення : метод. посіб. / О. А. Копусь, О. І. Марчук. – Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 67 с.
14. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинько, М. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
15. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.
16. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1994. – 385 с.
17. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К. : Либідь, 1997. – 399 с.
18. Сучасна українська мова: Синтаксис : підруч. для студентів факультетів журналістики / За ред. О.Д. Пономарева. – К. : Либідь, 1994. – 256 с.
19. Сучасна українська літературна мова: Стилїстика / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1963.
20. Український правопис. – К. : Наук. думка, 1996. – 240 с.
21. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: модульний курс : навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – 823 с.
22. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручн. / К. Ф. Шульжук. – К. : Видав. центр «Академія», 2004. – 408 с.
23. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – К. : Рад. шк., 1994. – 288 с.
24. Ожоган В. М. Синтаксис української мови [Текст] : навч. посіб. для учнів, учителів загальноосвіт. шк., студ. та викл. вищ. навч. закл. / В. М. Ожоган ; М-во освіти і науки України. – К. : Освіта України, 2009. – 336 с.
25. Гірняк С. Сучасна українська мова з практикумом. Синтаксис : посіб. для самост. роботи студ. денної та заочн. форм навч. ОКР «Бакалавр» / С. Гірняк, І. Шумей ; ДДПУ ім. І. Франка. – Дрогобич : [РВВ ДДПУ ім. І. Франка], 2010. – 115 с.
26. Дудик П. С. Синтаксис української мови : підруч. / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. – К. : «Академія», 2010. – 382 с.
27. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Синтаксис [Текст] : підруч. / А. К. Мойсієнко та ін. ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка ; Ін-т філології. – К. : Знання, 2010. – 374 с.

ДОДАТКОВА

1. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : посіб. / [Заг. ред. О.Сербенської]. – Львів : Світ, 1994. – 152 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – К. : Либідь, 1991. – 256 с.
3. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.

4. Баландіна Н. Ф. Предикатно-аргументне представлення семантики речення / Н. Ф. Баландіна // Мовознавство. – 1992. – № 5. – С. 60–65.
5. Бараневич Ю. Д. Жанри радіовещання / Ю. Д. Бараневич. – Київ; Одеса : Вышш. шк., 1978. – 194 с.
6. Барчук В. Проблема статусу безсполучникових складних речень / В. Барчук // Вісн. Прикарпат. нац. ун-ту. Філологія (Мовознавство). – Вип. ХХІ–ХХІІ. – Івано-Франківськ : Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2009. – С. 84–88.
7. Білодід І. К. Надфразні єдності як елемент тексту в функціональних стилях літературної мови / І. К. Білодід // Мовознавство. – 1979. – № 2. – С. 14–23.
8. Богдан М. М. Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними / М. М. Богдан // Укр. мова і літ-ра в школі. – 1981. – № 7. – С. 41–48.
9. Богдан М. М. Складнопідрядні речення з підрядними означальними / М. М. Богдан // Укр. мова і літ-ра в школі. – 1986. – № 6. – С. 36–41.
10. Богдан М. М. Сполучники і сполучні слова як засоби зв'язку частин складнопідрядного речення / М. М. Богдан // Укр. мова і літ-ра в школі. – 1979. – № 1. – С. 69–75.
11. Бронська А. А. Про синтаксичні відношення у безсполучникових складних реченнях / А. А. Бронська // Мовознавство. – 1973. – № 6. – С. 56–63.
12. Бугрим В. В. Телебачення прямого ефіру / В. В. Бугрим, І. Г. Мащенко. – К. : Либідь, 1991. – 200 с.
13. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
14. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення : [монографія] / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.
15. Волощак М. Неправильно-правильно: Довідник з українського слововживання: За матеріалами засобів масової інформації / М. Волощак. – К. : Просвіта, 2000. – 128 с.
16. Герман К. Ф. Складносурядні речення з градаційними сполучниками / К. Ф. Герман // Укр. мова і літ-ра в школі. – 1972. – №1. – С. 28–30.
17. Головащук С. І. Українське літературне слововживання : словник-довідн. – К. : Вища шк., 1995. – 319 с.
18. Голоюх В. І. Роль співвідносних слів у складнопідрядних реченнях з умовною підрядністю / В. І. Голоюх // Укр. мова і літ-ра в школі. – 1977. – № 5. – С. 40–48.
19. Городенська К. Г. Із найновіших рекомендацій щодо складних уживань в українській мові / К. Г. Городенська, Н. І. Кочукова, Г. М. Куцак. – Київ – Слов'янськ, 2006. – 83 с.
20. Горяня Г. М. Складні речення з різночленною сурядністю в сучасній українській мові / Г. М. Горяня // Граматичні та стилістичні студії з української і російської мов. – К., 1965. – С. 257–271.

21. Горяна Г. М. Вивчення складнопідрядних речень з підрядними означальними та з'ясувальними / Г. М. Горяна, В.Д. Горяний // Укр. мова і літ-ра в школі. – 1974. – №10. – С. 71–74.
22. Гринчишин Д. Словник довідник з культури української мови / А. Капелюшний., О. Сербенська, З. Терлак – Львів : Фенікс, 1996. – 368 с.
23. Грищенко А.П. Дидактичний матеріал до вивчення складнопідрядних речень / А. П. Грищенко // Укр. мова і літ-ра в школі. – 1977. – №10. – С. 61–67.
24. Грищенко А. П. Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові / А. П. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1969. – 155 с.
25. Гуйванюк Н. В. Синтаксис сучасної української мови : схеми і таблиці / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кардашук, О. В. Кульбабська. – Чернівці : Рута, 1999. – 131 с.
26. Капелюшний А. О. Типологія журналістських помилок / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС 2000. – 68 с.
27. Іванишин В. Мова і нація. Тези про місце і роль мови в національному відродженні України / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – 4-те вид. – Дрогобич : Відродження, 1994 – 218 с.
28. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – К. : УКСП «Кобза», 1994. – 152 с.
29. Коваль А. П. Слово про слово / А. П. Коваль. – К. : Рад. шк., 1986. – 384 с.
30. Корніяка О. М. Мистецтво гречності: Чи вміємо ми себе поводити / О. М. Корніяка ; гол. ред. М. С. Тимошик. – К. : Либідь, 1995. – 95 с.
31. Культура української мови: Довідник / За ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – 304 с.
32. Миронченко В. Я. Інформаційне радіомовлення на Україні / В. Я. Миронченко. – К. : Вища школа, 1984. – 112 с.
33. Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту / В. В. Різун, А. І. Мамалига, М. Д. Феллер та ін. – К : РВЦ «Київський університет», 1998. – 336 с.
34. Непийвода Н. Ф. Сам собі редактор: poradник з української мови / Н. Ф. Непийвода. – К. : Українська мова, 1998. – 240 с.
35. Олейник В. П. Радиопублицистика: Проблемы теории и мастерства / В. П. Олейник. – К. : Высш. шк., 1978. – 191 с.
36. Омельчук С. Формування навичок стилістичного аналізу складних синтаксичних конструкцій / С. Омельчук // Дивослово. – 2001. – № 5. – С. 33–
37. Пазяк О. М. Українська мова і культура мовлення / О. М. Пазяк, Г. Г. Кисіль. – К. : Вища школа, 1995. – 242 с.
38. Пархонюк Л. Складне речення в українській мові: багатокомпонентні конструкції . – 2-е вид. / Л. Пархонюк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007 . – 80 с.
39. Полковенко В. В. Майстерність українських радіопубліцистів / В. В. Полковенко. – К., 1970. – 124 с.

40. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради: навч. посіб. / О. Пономарів. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 2001. – 240 с.
41. Радзієвська Т. В. Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзієвська ; ред. М. М. Пешак ; Ін-т укр. мови.- 2-е вид., стер. – К., 1998 – 191 с.
42. Сагач Р. М. Мистецтво ділового спілкування / Р. М. Сагач, В. Ф. Мартиненко. – К., 1991. – 16 с.
43. Сербенська О. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем / О. Сербенська. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2001. – 208 с.
44. Светлана С. В. Телевизионная речь. Функции и структура / С. В. Светлана. – М., 1976. – 234 с.
45. Силка А. А. Практикум із синтаксису складного речення: зб. тестових і контрольних завдань для студентів філологічних факультетів / А. А. Силка. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2003. – 78 с.
46. Синиця І. О. Психологія усного мовлення / І. О. Синиця. – К., 1974. – 207 с.
47. Томан І. Мистецтво говорити / І. Томан. – К. : Україна, 1996. – 269 с.
48. Христіанінова Р. О. Семантичні особливості складнопідрядних темпоральних речень / Р. О. Христіанінова // Актуальні проблеми слов'янської філології: міжвуз. зб. наук. ст. / відп. ред. В. А. Зарва. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – Вип. XIII : Лінгвістика і літературознавство. – С. 73–81.
49. Христіанінова Р. О. Тривало-часові складнопідрядні речення в сучасній українській мові / Р. О. Христіанінова // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. / заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко. – Харків, 2007. – Вип. 23. – С. 170–173.
50. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні супровідні речення : проблема інтерпретації / Р. О. Христіанінова // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. на пошану професора К. Г. Городенської з нагоди її 60-річчя / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького ; відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С. 251–260.
51. Христіанінова Р. О. Комунікативно орієнтовані категорії складнопідрядного речення / Р. О. Христіанінова // Дивослово : Українська мова й література в навчальних закладах. – 2009. – № 10. – С. 54–56.
52. Христіанінова Р. О. Складнопідрядне речення в системі складного речення сучасної української мови / Р. О. Христіанінова // Наук. вісник Чернівець. нац. ун-ту : зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2009. – Вип. 475 – 477 : Слов'янська філологія. – С. 167–174.
53. Христіанінова Р. О. Формально-синтаксичні категорії складнопідрядного речення / Р. О. Христіанінова // Українська філологія : теоретичні та методичні аспекти вивчення : зб. пр. наук.-практ. читань до 85-річчя Г. Р. Передрій. – Черкаси, 2009. – С. 171–178.
54. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення з приреченнєвими підрядними частинами умови / Р. О. Христіанінова // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / МОНМС України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького ; відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2011. – Вип. 12–13. – С. 167–172.

55. Шаповал Ю. Г. Изображение и слово в журналистике / Ю. Г. Шаповал. – Львов : Высш. шк., 1985. – 151 с.
56. Шевченко Л. Ю. Сучасна українська мова : довідн. / Л. Ю. Шевченко, В. В. Різун, Ю. В. Лисенко ; ред. О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
57. Яворська С. Т. Завдання і тести для перевірки знань із синтаксису : навч. посіб. / С. Т. Яворська. – Донецьк : ТОВ «Лебідь», 2000. – 71 с.
58. Ярошенко В. М. Информационные жанры радиожурналистики / В. М. Ярошенко. – М. : ВКФ БАО, 1976. – 217 с.

Навчально-методичне видання

Шульська Наталія Миколаївна

Сучасна українська мова. Синтаксис складного речення.

Навчально-методичні матеріали

Надруковано в авторській редакції